

GENDER EN DUURZAME

Najaar 2017

VREDE

Seksueel geweld
in gewapend conflict

- 3 REDACTIE **Seksueel geweld in gewapende conflicten**
- 4 INTERVIEW **We noemen ze geen slachtoffers, maar overlevenden**
- 10 INTERVIEW **Militairen werken aan veiligheid in Zuid-Sudan**
- 13 COLUMN **Verkrachting. Dat ligt zwaar op de maag**
- 14 **Intimidatie is de opmaat voor het zwijgen over seksueel geweld**
- 17 FILM **The Uncondemned (Rwanda)**
- 18 **Het voortdurende gevecht tegen straffeloosheid**
- 21 **Zainab Bagura**
- 22 INTERVIEW **Vrouwen willen oorlog in Burundi voorkomen**
- 24 **VN actie 'I am crossed'**

- 26 **Seksueel geweld als oorlogswapen**
- 32 INTERVIEW **Zelfhulpmethode die helpt om trauma's los te laten**
- 34 GESPREK **Mannen - oorlog - verkrachting**
- 38 **Als mannen veranderen...**
- 41 COLUMN **Vrouwen in oorlogstijd**
- 42 **VN zitten in de maag met verkrachting door vredessoldaten**
- 44 INTERVIEW **Geweld tegen vrouwen moet in de kiem gesmoord**
- 47 FILM **The Whistleblower (Bosnië)**
- 48 INTERVIEW **Seksueel geweld in Zuid-Sudan is geen spontane uitbarsting**
- 52 FILM **Weapon of War**
- 53 GIDS **Organisaties in Nederland**

Seksueel geweld in gewapende conflicten

Elma Doeleman

Joke Oranje

Annette Bool

Dit is het eerste nummer van het blad Gender en Duurzame Vrede, uitgegeven door het Platform Vrouwen & Duurzame Vrede. Tijdens de overgang van de Nieuwsbrief van Vrouwen voor Vrede naar dit nieuwe blad, heeft de redactie een enquête gehouden naar de interesse in een tijdschrift over gender en vredesvraagstukken. Uit de antwoorden bleek dat, naast bestaande vredesbladen, een blad dat specifiek de genderkant belicht welkom is. Onder de respondenten bleek het thema met de meeste urgentie: 'Seksueel geweld in gewapende conflicten'. Vandaar dat dit het onderwerp werd van dit eerste themanummer.

Seksueel geweld in gewapende conflicten: ga er maar aan staan. Er zijn vele invalshoeken waarmee je het thema te lijf kunt gaan: wat is eigenlijk de definitie van verkrachting in oorlogstijd; welke ontwikkelingen zijn er in het internationale strafrecht met betrekking tot dit onderwerp; hoe stellen de Verenigde Naties zich op; wat gebeurt er met slachtoffers in de verschillende situaties; welke inbreng hebben vrouwenorganisaties; waarom is er weinig aandacht voor mannelijke slachtoffers; hoe kun je overlevenden van seksueel geweld helpen; wat moet er gebeuren om te voorkomen dat dit gezwel maar blijft voortwoekeren in de wereld.

Vele vragen en veel verschillende antwoorden. Door middel van interviews met mensen die werken in dit veld, artikelen van externe deskundigen, beschrijvingen van psychosociale aanpak en lichaamsgerichte traumatherapie wordt een beeld geschetst van het fenomeen 'verkrachting als oorlogswapen'. Onze columnisten vertrouwden hun persoonlijke reacties op het thema aan het papier toe. Een aantal filmrecensies wijzen op documentaires en films die het thema aan de kaak stellen. Tenslotte hebben we een lijst gemaakt met de Nederlandse organisaties die zich op een of andere manier met dit onderwerp bezighouden, in de hoop meer samenwerking tussen gelijkgestemde organisaties te stimuleren.

We roepen de lezers op ons reacties te sturen op zowel de formule als de inhoud van dit blad (vredactie@gmail.com). Alvast bedankt!
Elma Doeleman

We noemen ze geen slachtoffers, maar overlevenden

We spreken met Joke Hartmans af in een café in Amsterdam. Ze stapt binnen en groet ons meteen hartelijk. Ze lijkt jong. Alles wat ze meegemaakt heeft rond het zware onderwerp, de impact van oorlog en seksueel geweld geeft haar een beetje ernstige uitstraling, maar zo gauw ze schaterend begint te lachen (en dat doet ze!) vergeet je dat direct. Ze formuleert vaak voorzichtig als het over de organisaties gaat waar ze voor werkte. En overtuigd wanneer het over de rechten van vrouwen gaat.

In het gesprek neemt Joke ons mee in haar werkzame leven. Met zevenmijlslaarzen gaan we door meer dan 25 jaar ervaring met internationale organisaties op het gebied van vluchtelingenhelp en vrouwenrechten op veel werkplekken in Afrika, in het Midden Oosten en ook in Nederland. Wat opvalt, zijn de opmerkingen, soms in een bijzin verstopt, die tot nadenken stemmen. En dat ze als persoon in haar werk, ook binnen taaie bureaucratische systemen, zich altijd inzette om een verschil te maken. Ze was vaak de enige vrouw in een omgeving met alleen mannelijke collega's.

Joke Hartmans groeide op in Wageningen. Haar vader was landbouwkundig onderzoeker en haar moeder scheikundelerares. Het gezin was internationaal georiënteerd. Joke wilde eigenlijk medicijnen studeren, maar werd uitgeloot en koos uiteindelijk voor rechten omdat ze de wereld wilde veranderen. Aanvankelijk kon ze haar idealisme niet kwijt totdat ze zich in internationaal recht ging specialiseren. In diezelfde periode startte ze met vrijwilligerswerk voor de afdeling vluchtelingen van Amnesty International.

Werd je feministe?

Sinds mijn studententijd noem ik mezelf feministe, maar ik voelde me niet thuis in

de vrouwenpraatgroepen uit het begin van de jaren tachtig. Een praktische aanpak om achterstelling aan te pakken en economische onafhankelijkheid van vrouwen te bevorderen sprak mij meer aan. Door mijn werk in diverse landen in Afrika en recent in Jordanië realiseerde ik me dat de thema's waar vrouwen in verschillende delen van de wereld voor strijden verschillen, afhankelijk van de lokale context. Maar vrijwel overal zijn het de vrouwen die ijveren voor meer gelijkwaardigheid en tegen paternalisme en (seksueel) geweld. Ik werkte in Jordanië, een land waar 10% van de bevolking uit Syrische vluchtelingen bestaat, voor UN-Women. Het viel me op hoe anders vrouwen in Jordanië hun positie beleven dan vrouwen in Nederland. Hier hebben we vaak een stereotype beeld van de onderdrukte Arabische vrouw, maar ik heb veel vrouwen meegemaakt die een leidende rol spelen in het maatschappelijke debat, niet alleen in hun eigen land maar in de hele Arabisch sprekende regio, en dat wordt ook door mannen geaccepteerd. Naast projecten die het inkomen van Jordaanse en Syrische vluchtelingen-vrouwen versterken is de aanpak van (seksueel) geweld tegen vrouwen een belangrijk thema voor de vrouwenbeweging. Binnen de groep vluchtelingen komt oneven-

redig veel huiselijk geweld voor. De oorzaak: het stress niveau is hoog omdat mensen vaak alles hebben moeten achterlaten en de toekomst onzeker is. Ook zijn de leefomstandigheden in kampen of daarbuiten vaak slecht (in Jordanië leeft zo'n 25% van de vluchtelingen in kampen). Praktische opvang en psychosociale hulp aan deze vrouwen vereisen veel kennis van lokale gebruiken en begrip voor het belang van het slachtoffer. Zo worden bijvoorbeeld daders in een vroeg stadium betrokken bij gesprekken om huiselijk geweld in de toekomst te voorkomen en zo echtscheiding - waar een taboe op ligt - te vermijden. Om dit geweld tegen vrouwen structureel aan te pakken is het nodig de wetgeving aan te passen, vooral op het gebied van bescherming van slachtoffers van eerwraak en van verkrachting. Wat betreft de bescherming van vrouwen tegen seksueel geweld moest er het een en ander veranderen. Bijvoorbeeld de regel dat een dader van verkrachting zijn schuld af kan kopen door met de verkrachte vrouw te trouwen. Vooral dankzij de onvermoeibare lobby door Jordaanse vrouwen, waarvoor ik me ook hard heb gemaakt, is het recentelijk gelukt om dat punt te verwijderen uit de wet.

In Jordanië, net als in andere Arabische landen, wordt het personen- en familierecht, dat o.a. gaat over huwelijk, echtscheiding en erfrecht, bepaald door het islamitisch recht - de sharia. Feministische advocaten geven gratis rechtsbijstand aan sociaal en economisch kwetsbare vrouwen om te voorkomen dat bijvoorbeeld hun kinderen worden afgenomen, hun erfdeel ingeperkt of huiselijk geweld getolereerd. Voorvechters van vrouwenrechten gaan de dialoog aan met de Sjeiks, de islamitische rechters, over de interpretatie van de sharia. Er is een aantal onderzoeksinstituten in de Arabische wereld dat de gelijkstelling van vrouwen en mannen in de Islam uitpluist.

Joke Hartmans
in de tuin

Je formuleert voorzichtig, hoe komt dat?

De problematiek waar ik in mijn werk mee te maken krijg is complex, ik wil rekening houden met culturele gevoeligheden. En als generalist heb ik op een breed gebied inzicht, maar ik heb geen specialistische kennis. Bovendien stuit je tijdens je werk op veel dilemma's, waarbij de tijd voor echte reflectie vaak ontbreekt. Groeiend inzicht vereist ook nogal eens dat je je mening moet herzien. Ik ben begonnen met vluchtelingenwerk met het idee om mensenlevens te redden, maar daarna heb ik helaas ook meegemaakt dat dat niet altijd mogelijk is. Ik kon niet voorkomen dat vluchtelingen onder invloed van politieke propaganda besloten terug te keren naar gebieden waarvan ik wist dat ze niet veilig waren. Wat ik heb moeten leren is dat er situaties zijn waar je invloed ondanks hard werken beperkt is.

Wat kun je ons vertellen over seksueel geweld in gewapende conflicten?

Dat is een belangrijk thema, want er is veel aandacht bij internationale donoren voor medische en psychosociale hulpverlening aan verkrachte mensen, vooral vrouwen. Dit is goed en nodig. Maar in gewapende conflicten zijn systematische verkrachtingen een strategie om de vijand schade te berokkenen. De aanpak ervan is een maatschappelijke en politieke zaak, waarin een duidelijk standpunt is gewenst. Helaas worden in gewapende conflicten de feiten systematisch ingekleurd. Een paar voorbeelden.

Ten eerste wordt seksueel geweld niet alleen tegen vrouwen gebruikt, maar ook tegen mannen. Een vrouwelijke Syrische psychiater die met traumaslachtoffers werkte gaf het voorbeeld van martelingen van mannen in de gevangnissen van het Syrische bewind. Jongens worden veelvuldig misbruikt in gewapende conflicten, denk aan kindsoldaten in de rol van seks slaaf (dit gebeurt ook met vrouwen en meisjes) en ook worden mannen van de tegenstander verkracht. Bovendien vindt verkrachting van vrouwen deels plaats in het openbaar, waar de man en de kinderen gedwongen worden toe te kijken, zodat juist mannen vernederd worden en het hele dorp geïntimideerd. Verkrachting vindt ook plaats met als doel ethnische schoonmaak. Dit is gebeurd in Bosnië, Rwanda en recent met de Jezidis.

Verder is het een mythe dat seksueel geweld in gewapende conflicten vooral voorkomt in landen waar vrouwen toch al onderdrukt werden. Integendeel, ook in minder economisch ontwikkelde samenlevingen zijn er regels en gebruiken die seksueel misbruik verhinderen en bestraffen. Seksueel geweld is deels het gevolg van de chaos die de oorlog met zich meebrengt: wegvallende sociale controle, geen politie, bandeloosheid, wraak,

overleven. Verkrachting in gewelddadige conflicten heeft niets met seks of lust te maken, het is een wapen. Je moet beseffen dat dit soort seksueel geweld niet veroorzaakt wordt door een losse moraal, maar bewust ingezet wordt als wapen. Een goedkoop wapen, dat wel. En met enorm destructieve gevolgen. Je kunt het effect van massaverkrachting vergelijken met dat van fragmentatiebommen; niet doden, maar wel verwonden, beschadigen, kleineren, ontmoedigen. En als geen vrouw meer veilig is heeft dat veel invloed op de gemeenschap, bv op de voedselproductie en het gezinsinkomen omdat de vrouwen het huis niet meer verlaten. Seksueel geweld werkt lang na, ook als er een vredesakkoord komt. Er worden ongewenste kinderen geboren, het moreel van gemeenschappen en de moraal van individuen zakt in. Zoals in Liberia waar seksueel geweld ook na de oorlog doorging uit 'gewoonte' en vanwege straffeloosheid.

Kun je seksueel geweld in gewapende conflicten voorkomen?

Er is een internationale campagne van de VN die bedoeld is om politieke maatregelen te stimuleren tegen seksueel geweld in het beleid van alle VN organisaties, breder dan alleen conflict gerelateerd geweld.

Zie <http://www.stoprapenow.org/take-action/>

Er is internationaal veel overleg over het verhogen van de bescherming van burgers bij gewapende conflicten, zoals in Mali. Als het land groot is, de infrastructuur onvoldoende en het conflict chronisch, is bescherming door externe soldaten nooit volledig of voldoende.

Soms is meer bescherming bedreigend en hindert het de vrouwennetwerken om hun eigen bescherming goed te regelen. Naar mijn mening wordt over het hoofd gezien dat netwerken van vrouwen en vrouwelijke leiders in

die landen (burgers, dus) zelf heel veel kunnen doen aan bescherming. Bijvoorbeeld: vrouwen van strijdende partijen ontmoeten elkaar door gezamenlijk werk en zijn in staat om elkaar te helpen, ook met bescherming. Bovendien hebben ze veel informatie over wie-waar-wanneer gevaarlijk is. Als die netwerken structureel ondersteund worden met moderne middelen, zoals een early warning system, en als hun werk gecombineerd kan worden met externe hulp bij beveiliging zou je meer kunnen bereiken. Niet-militaire middelen zijn erg belangrijk voor veiligheid.

Black Diamond was 18 jaar oud toen de burgeroorlog in Liberia uitbrak. In april 2000 werden haar ouders gedood door de troepen van Charles Taylor en zelf werd ze verkracht. Toen ze na de aanval opstond ging ze direct naar het hoofdkwartier van de bevrijdingsbeweging LURD en smeekte de leider, Sekou Conneh, om haar als soldaat in te lijven. Bij een aanval op de basis van LURD greep ze een wapen en deed mee aan het gevecht. Ze kreeg al snel, onder de naam 'Black Diamond', de leiding over een groep van 12 jonge vrouwelijke rebellen, die gevreesd werden om hun aanvallen. "Dit was het beste wat ik in die situatie kon doen", zei ze achteraf. Pas na de oorlog kwam de verwerking van haar trauma.

Is er voldoende opvang voor slachtoffers en helpt dat?

In Liberia werkte ik voor het International Rescue Comitè in het programma 'Real Men Don't Rape'. Als Protection Officer hield ik mij onder andere bezig met de bescherming van slachtoffers van seksueel geweld (vrouwen en kinderen). Ik werkte met gespreks-groepen van vrouwen, voor psychische en sociale rehabilitatie. Vanuit het besef dat een cultuurverandering nodig was en dat mannen bij de bestrijding van het overal aanwezige seksuele geweld betrokken moesten worden, werd een landelijke campagne gestart. Groepen van overlevenden gingen de straat op met spandoeken met de leus "Real Men Don't Rape". Binnen de politie werd een women & children's unit opgericht die zich bezighield met huiselijk geweld, als nasleep van de oorlog. Zweden en Noorwegen waren intensief betrokken bij die politietraining. Tijdens de oorlog werd seksueel geweld gebruikt om te vernederen, maar sommige vrouwen werden daardoor juist gemotiveerd om de wapens op te nemen. Artsen zonder Grenzen-Spanje deed veel aan de opvang van verkrachte vrouwen en kinderen in een speciale kliniek, die vermomd was als 'maternity clinic'. Er werkten ook Liberiaanse psychologen. Ik kwam een keer kijken en zag de kamer van de psycholoog vol met knuffels. Ik werd geraakt door het besef dat die knuffels er stonden omdat zoveel heel jonge meisjes slachtoffer van verkrachting waren. Ik stelde mij die totaal verwoeste levens voor en het effect hiervan ook op de komende generaties.

In internationale organen en bij non-gouvernementele organisaties is nu relatief veel aandacht zowel voor medische als psychosociale hulpverlening aan slachtoffers. Maar het etiket 'slachtoffer' is niet goed voor genezing wanneer het vrouwen vast zet in een afhàn-

kelijke rol. Bovendien rust in veel landen een taboe op het praten over seksualiteit, zodat het een stigma kan worden. Daarom spreken we van 'overlevenden' wanneer het gaat om seksueel geweld. In juridisch zin wordt het begrip 'slachtoffer' wel gebruikt, als tegenhanger van 'dader'.

In Jordanië en Mali ontmoette ik Zainab Bangura, die door de VN Veiligheidsraad aangesteld is als Speciaal Gezant¹ voor conflict gerelateerd seksueel geweld (CRSV), zij het met een beperkte opdracht, namelijk alleen toezicht op *protection*. De focus in het werk van de SG ligt vooral op het vervolgen van daders van structureel seksueel geweld als oorlogswapen. Zainab werkte met een team van onderzoekers om het probleem in kaart te brengen en zichtbaar te maken. Zij zocht naar slachtoffers die wilden getuigen, maar veel hulporganisaties richten zich vooral op het verlenen van psychosociale hulp en hielden dat tegen. Een verschil in aanpak, terwijl de SG en de NGO's toch gezamenlijk werkten aan het in kaart brengen van de problematiek. Hulpverleningsorganisaties waren te beschermend en verloren daardoor uit het oog dat de vrouwen zelf moesten kunnen beslissen of ze mee wilden werken aan eventuele vervolging van de daders. Ik had de mogelijkheid om Zainab in contact te brengen

met een aantal overlevenden. Het gaat om erkenning van de beslissingsbevoegdheid van overlevenden.

Waarom loopt het zo moeizaam met het berechten van de daders?

Aandacht voor de daders is pas van recente datum. De verklaring van de Veiligheidsraad dat het verkrachten van vrouwen in oorlogssituaties een misdrijf is (Resolutie 1325) en de oprichting van het Internationale Strafhof boden een gelegenheid om daders niet alleen in het eigen land, maar ook internationaal te vervolgen. In tal van situaties wordt seksueel geweld benoemd, maar de bewijsvoering van systematisch seksueel geweld is lastig. De meeste slachtoffers dienen om die reden, maar ook vanwege stigmatisering en verwerking, ook geen aanklacht in.

Maar er is nog een ander probleem. Als het Internationaal Strafhof gezagsdragers vervolgt die verantwoordelijk worden geacht voor het toelaten van of opdracht geven tot seksueel geweld in gewapende conflicten, kan dat het sluiten van een vredesakkoord hinderen. Want dan kan aan die mensen geen amnestie verleend worden. Eerst vrede of eerst gerechtigheid, dat is een groot dilemma. Ik zou kiezen voor totale inzet op vrede omdat voortgang van het conflict tot nog veel meer slachtoffers zal leiden. Maar gerechtigheid en de aanpak van straffeloosheid is vaak erg belangrijk voor individuele slachtoffers. Ik geef toe dat dit complex is. Maar het wordt eenvoudiger, als je meer overlaat aan de mensen zelf. Wat mij betreft gaat het altijd om de samenwerking met lokale mensen.

Er is financiering om de gevolgen van seksueel geweld op te vangen, maar een valkuil daarbij is dat de uitgaven verifieerbare resultaten op moeten leveren op korte termijn, en dan wordt het geld voornamelijk besteed aan individuele lichamelijke en psychosociale zorg.

Als het gaat om preventie, ook van de toename van huiselijk geweld als gevolg van oorlog, is het verwerven van economische zelfstandigheid door vrouwen minstens zo belangrijk. Evenals het creëren van een wettelijk kader dat gelijkwaardigheid ondersteunt, discriminatie tegengaat en geweld tegen vrouwen en meisjes ondubbelzinnig bestraft. En als externe medewerker van een internationale organisatie heb je de opdracht om vredesprocessen te stimuleren. Maar dat lukt alleen in samenwerking met vrouwen en vrouwenorganisaties.

Tenslotte is het duidelijk dat het terugdringen van straffeloosheid altijd een taai vraagstuk is, in iedere samenleving. Het vraagt moedige politieke besluitvorming en een meerderheid die een seksueel veilige leefomgeving voor vrouwen en kinderen prioriteit geeft. Dus: hoe meer vrouwen bewust participeren in de politieke besluitvorming op alle niveaus, hoe groter de kans dat de samenleving veiliger wordt. Waarom zouden we dat niet als vredeswerk wat steviger kunnen financieren?

Als jij het voor het zeggen zou hebben, wat zou je willen dat er gebeurt?

■ Meer overleg en taakverdeling met lokale maatschappelijke (vrouwen-)organisaties in de VN vredesmissies. Er is de afgelopen decennia behoorlijk wat verbeterd wat dit betreft, maar de nadruk ligt nog te veel op de militaire component. Daarbij gaat het om enorme logistieke operaties die veel kosten en qua bescherming van de burgerbevolking beperkte impact hebben.

■ Meer budget en aandacht voor vredesdiplomatie op alle niveaus: dorp, district, provincie, nationaal, internationaal. Betrokkenheid van vrouwen op alle niveaus en verbinding tussen niveaus.

■ Een meer holistische financiering zodat activiteiten voor *promotion, protection, prevention en participation* (de 4 P-s) met elkaar

verbonden zijn en elkaar aanvullen.

■ Een Speciale VN Gezant voor vrouwen, vrede en veiligheid, die naast de bescherming tegen conflict gerelateerd seksueel geweld ook ijvert voor de wezenlijke participatie van vrouwen in vredesprocessen, van inbreng in formele vredesbesprekingen tot bemiddeling door vrouwen op dorpsniveau.

Annette Bool en Joke Oranje

¹ Zainab Bangura is inmiddels opgevolgd door Pramila Patten

TO DO's voor militairen in missiegebied

- Zorg voor een minimaal aantal vrouwen in functies waar zij zichtbaar en benaderbaar zijn voor de lokale bevolking, zoals in patrouilles en aan de poort. En vergeet niet vrouwelijke tolken in te zetten, dat maakt contact met lokale vrouwen vaak nog makkelijker.
- Wees je bewust dat mannen en vrouwen in het missiegebied verschillende behoeftes en belangen kunnen hebben wat betreft vrede en veiligheid, bijvoorbeeld vrouwen lopen verhoogd risico om verkracht te worden, en mannen om gerekruteerd te worden.
- Er is meer mogelijk dan je denkt! Daarom: hou een open vizier, trek niet te snel conclusies en wees je bewust van je eigen aannames die mogelijk gekleurd zijn. Vrouwen zijn niet alleen slachtoffers, maar zijn vaak ook bondgenoten (ze kunnen meer informatie binnenbrengen en werken als lokale peacebuilders).
- Vooral: vraag vrouwen zelf wat zij van een specifieke situatie vinden. En vraag door! Vrouwen zijn vaak - onterecht - geneigd hun capaciteiten, bijvoorbeeld op het gebied van bemiddeling, te onderschatten.

Militairen werken aan veiligheid in Zuid-Sudan

“Misschien gaat de oorlog in Zuid-Sudan nooit voorbij. Maar we kunnen mensen de hulp bieden die ze verdienen: rust en veiligheid creëren en hen daarmee een stukje waardigheid teruggeven.” Door in gesprek te gaan, relaties te onderhouden en te weten wat er speelt. Pas dan kan je tot goede oplossingen komen, bijvoorbeeld tegen seksueel geweld.

Linda Rullens (37) werkt bij Defensie als teamleider Bewaken & Beveiligen bij het Opleidings-, Trainings- en Kenniscentrum van de Koninklijke Marechaussee. In 2014 werd ze voor 14 maanden uitgezonden voor een VN-missie (UNMISS) in Zuid-Sudan. In Juba werkte ze aan de veiligheid van 30.000 vluchtelingen en ontheemden die er in een kamp woonden. Een jaar later vertrok ze opnieuw naar het land – nu naar Bentiu in het noorden, een kamp met zo’n 120.000 bewoners – om seksueel geweld te bestrijden en slachtoffers te helpen, namens de hulporganisatie Nonviolent Peaceforce. Nu – alweer meer dan een jaar in Nederland – vertelt ze haar verhaal.

“Het moeilijkst is wanneer je soms zo heel weinig kunt betekenen. De bewoners van het kamp hebben geen bunkers om in te schuilen, wanneer het kamp zich in een gevechtlijn bevindt, en hebben ook niet altijd toegang tot goede medische zorg. Dat voelt soms zo oneerlijk!” Maar dat ze in haar werk soms juist ook wel steun en hulp kan bieden doet haar veel plezier: “Het blijft altijd kriebelen. Als je het me vraagt, ga ik morgen weer!”

Iedere dag seksueel geweld

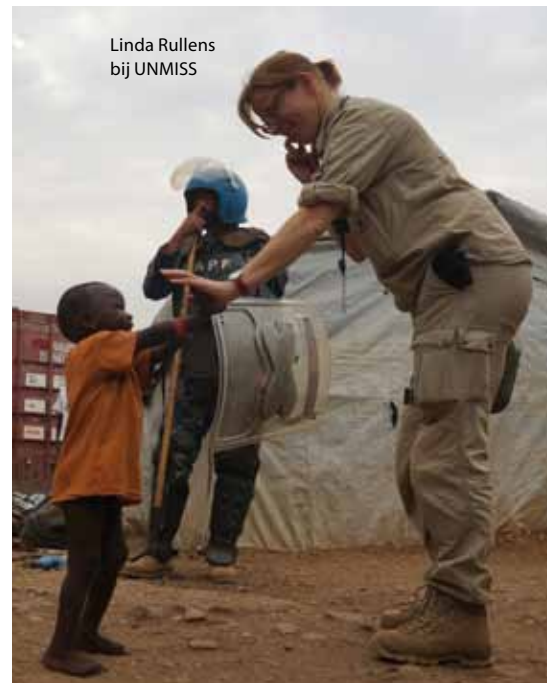
Seksueel geweld komt elke dag voor in en rondom het kamp. Volgens officiële cijfers

uit 2009 maakt 41% van de vrouwen in Zuid-Sudan het mee. En verschillende rapporten geven aan dat het cijfer zeer waarschijnlijk een stuk hoger ligt, nadat de conflicten in het land weer oplaaiden in 2013.

Linda herinnert zich twee meisjes van 10 en 12 jaar. Tijdens het houtspokkelen werden ze ontvoerd. Ze zijn een aantal dagen vastgehouden door criminelen, rebellen of het Sudanese leger. “Ik weet niet hoe vaak ze zijn verkracht. Of door hoeveel mannen.” Waarom de mannen dan geen hout verzamelen om te kunnen koken? Zij lopen gevaar vermoord te worden.

Bestrijden van seksueel geweld

Wat kan je doen in de strijd tegen seksueel geweld, of voor vrouwen en meisjes die het meemaken? Allereerst lukte het Linda in Bentiu de programma’s tegen seksueel geweld in het kamp van de vele organisaties, zoals Artsen zonder Grenzen en Unicef, op elkaar te laten afstemmen. “Dat is echt winst geweest.” Nu is het hopen dat het niet bij de vierjarige programma’s blijft, maar dat er langer geld beschikbaar voor blijft, want “seksueel geweld bestrijden is echt een kwestie van lange adem”. Wat niet lukte is om in Bentiu houtskool beschikbaar te maken, zodat de vrouwen en meisjes niet meer buiten het kamp naar hout

Linda Rullens
bij UNMISS

hoeven te zoeken. In het kamp in Juba waar ze eerder werkte was dat wel gelukt. In Bentiu bleek het niet te passen bij de beschikbare potjes. “Terwijl zo’n praktische oplossing meteen zorgt voor minder verkrachtingen!” Ook in het kamp kwam seksueel geweld voor. Sommige jonge mannen gebruiken verkrachting als dwangmiddel. Zwangerschap, of soms alleen al het hebben van seks, is een middel om een huwelijk af te dwingen met een meisje dat ze leuk vinden. In trainingen aan jonge mannen leidde Linda discussies: ‘Wat wil je met dwang bereiken? Er zijn toch ook genoeg voorbeelden van jongens en meiden die verliefd zijn en allebei willen? Wat als het jouw zus overkomt?’ Die discussies kunnen het begin zijn om na te denken het anders te doen. Tegelijkertijd moet je voorkomen alle jongens als schuldigen aan te wijzen voor verkrachting en criminaliteit. “De goede jongens

wil je juist positief versterken en voorkomen dat ze in een bende of gang terecht komen.”

Voor vrouwen die slachtoffer waren van een verkrachting was er hulp. Klinieken met een bloem als logo (zichtbaar en toch anoniem) bieden medische hulp om zwangerschap en hiv tegen te gaan. En psychische hulp is er in de vorm van zelfhulpgroepen die samen dingen doen, zoals handwerken. Meldingen van verkrachtingen werden doorverwezen naar de VN-politie (UNPOL). Linda en haar collega’s vroegen aan de poort of er incidenten buiten het kamp waren geweest. Was dat zo, dan gaven zij het door aan de kampbewoners en aan de VN die dan extra patrouilleerde in de omgeving.

Daarnaast moedigde ze bewoners ook aan zelf in actie te komen. “Op een avond werd een vrouw thuis lastiggevalen door een jongen. Ze riep om hulp, en dames, die toevallig in de buurt waren, kwamen haar met een stok in de hand te hulp. De jongen is opgepakt door de politie. De vrouwen voelden het als een ware overwinning!”

Veiligheid door Community Policing

Veel van wat Linda inzette tegen seksueel geweld in Bentiu, leerde ze eerder in het kamp in Juba, waar ze als teamlid en later als teamleider van het VN-politieteam (UNPOL) werkte. Heel belangrijk in haar werk is het voeren van gesprekken, het onderhouden van relaties en weten wat er in de gemeenschap speelt, van overspel en ruzietjes tot verkrachtingen. Zo ging ze soms even zitten bij de vrouwen op de wasplaats, waardoor ze de lachers op haar hand kreeg, of – als de taal het toeliet – maakte ze een wat serieuzer praatje. Op die manier bleef ze op de hoogte van incidenten en kon ze snel actie ondernemen. “Hoe langer je wacht, hoe erger de incidenten worden.” “Als vrouw kwam ik eerder binnen bij kinderen, vrouwen en jongeren.” Ze werd uitgeno-

digd voor ceremonies. Slechts één keer werd ze zelf lastiggevallen door een dronkaard. Bewoners die haar herkenden hielpen door hem weg te jagen. “Ik voelde me dus wel redelijk veilig om door het kamp te lopen.”

Maar hoe weet je wat er speelt onder 30.000 mensen met een team van ongeveer acht politiemensen? Door contact te houden met community leaders en het trainen van buurtwachten. Het is een van oorsprong Britse methode: community policing. Vrouwelijke bewoners van het kamp worden actief betrokken: “Zij weten vaak beter wat er speelt, bijvoorbeeld over de problemen bij voedseluitgifte, water halen of ziektes bij de kinderen.”

Tijdens het opleiden van mannen en vrouwen tot buurtwacht, kwam Linda kleine en grote uitdagingen tegen: de vrouwen gingen tijdens de training theezetten voor de mannen. En de mannen wilden niet met een vrouw op patrouille. “Vanuit je eigen achtergrond denk je al snel te weten hoe het zit. Maar je moet als organisatie eerst echt weten wat er leeft, voordat je goede oplossingen kan aandragen! Anders doe je meer kwaad dan goed. Door gesprekken leer je een situatie te begrijpen. Zo leerde ik bijvoorbeeld dat veel meiden het gebruik van voorbehoedsmiddelen mijden, omdat ze het associëren met prostitutie.”

“Vooraf aan een training bespraken we steeds onze manier van trainen en begeleiden: ‘Als we het zo doen, kan dat? Of levert het problemen op?’” Zo leerden we om te zorgen voor trainingsdagen en -tijden, die voor de vrouwen ook haalbaar waren - naast hun huishoudelijke taken en zorg voor de kinderen. “Ik probeer in mijn werk aan iedereen evenveel ruimte te geven: dus ook vrouwen en jongeren uitnodigen en het woord geven.” De dames kregen uiteindelijk vooral een rol in bemiddelingszaken, terwijl mannen met ervaring bij de politie of in het leger bijvoorbeeld meer werden ingezet bij geweldsincidenten.

Leren omgaan met conflicten

In Bentiu werkte Linda als burger. De maximumtijd dat ze voor Defensie uitgezonden kon worden zat erop, maar ze wilde graag meer doen. Geen helm en geen kogelvrijvest deze keer. Ze weet nog dat ze dacht: ‘Hoezo kan ik nu geen kogel krijgen?’ Want ze had al eerder meegemaakt dat haar kamp in de vuurlinie van een gevecht buiten het kamp lag. Daarbij waren ook mensen in het kamp omgekomen. “Als militair zijn we erop getraind anderen en onszelf in veiligheid te brengen en we hebben er ook de middelen voor.” Dat moest ze deze keer missen.

Geweld begint al op jonge leeftijd. “Als een kind boos was, zag ik het meteen met een steen op iemands hoofd slaan. Dat is natuurlijk ook het voorbeeld dat ze krijgen. We hebben daarom kinderen en leraren getraind om op een andere manier met conflicten om te gaan dan er direct op los te slaan. Door het bieden van veiligheid kunnen meisjes en jongens weer spelen en naar school. Ze worden niet meer steeds geconfronteerd met geweld. Zo kunnen kinderen weer kind zijn.”

Inemarie Dekker

Verkrachting. Dat ligt zwaar op de maag

**Niemand wil daarover lezen, toch?
En ik wil er niet over schrijven. Of toch.**

Er kwam een VN soldaat speciaal uit Darfur gereisd om in de hoofdstad Khartoum met me te praten. Sudan 2015, een onderzoek over veiligheid van vrouwelijke mensenrechtenverdedigers. We spraken 's avonds af in een restaurant. Een tuin met gras, eromheen afdakjes. Nevel-sproeiers brachten koelte. Er was vis, die je met de hand eet en zwak gefermenteerde hibiscus drank. Het was druk en rumoerig. We leunden naar voren om haar te kunnen verstaan. Het ging over massaverkrachtingen van circa 100 meisjes en vrouwen door militairen in het noorden van Darfur, in een dorp waar vluchtelingen buiten de officiële dorpen leven en niet beschermd kunnen worden door de VN vredesmacht.

De soldaat was een jonge vrouw, speciaal aangesteld door de Veiligheidsraad om vrouwen en meisjes in oorlogssituaties te beschermen en daarover te rapporteren. “Ik ken de mensen in die dorpen heel goed”, zei ze. “We komen regelmatig bij elkaar in kringgesprekken om situaties rond vluchtelingen te bespreken. Ze vertellen me alles.” Ik kon het in de schemer niet zien, maar ik denk dat ze haar lippen op elkaar perste en een besluit nam. “Ik weet precies hoe het gegaan is, wie de opdracht heeft gegeven en wie het gedaan hebben. Ik mag er via de officiële kanalen niet over rapporteren. Anders wordt ons mandaat als vredesmissie niet verlengd, dan laten we de mensen helemáál aan hun lot over.”

De moed zonk me in de schoenen. Bij een advocatenkantoor had ik al gehoord van de verkrachtingen en gehoopt dat de VN iets zou doen. Ik had ook gehoopt dat de vrouwenor-

ganisaties in Darfur, waarvan we wisten dat ze de meisjes, geschonden en al, regelmatig naar een kliniek brengen, zouden protesteren. Maar de advocaten hadden me al duidelijk gemaakt dat geen enkele getuige zijn leven zeker is, zelfs artsen tekenen geen formulier als het om verkrachting gaat. Want president Bashir neemt niet het risico dat het Internationaal Strafhof schriftelijk bewijs in handen krijgt rond de verdenking dat er sprake zou zijn van genocide.

De VN soldaat vertelde het hele verhaal. Het was begonnen met een regeringssoldaat van een kazerne in de buurt, die 's morgens niet op appel verscheen. Hij was in het geheim blijven slapen bij een meisje uit het dorp. De commandant, bang voor een gijzeling, had eenvoudigweg het hele bataljon erop uit gestuurd om de jongen te zoeken en daarbij alle legale en illegale middelen te gebruiken om hem te vinden en de bevolking schrik aan te jagen. En dat deden ze.

Terug in Nederland kwam ik te weten dat het vaker gebeurt. Gemiddeld 80 verkrachtingen per maand in Darfur. Door militia's, rebellen, legers. Ik denk alsmaar aan die meisjes, dat het weer opnieuw gebeurt, en weer. Dat ze in de kern van hun waardigheid geschonden worden, tot oorlogsafval verklaard. “Ach ja, dat is van alle tijden, hè?”, zeggen mensen om mij heen. Aan hen wil ik vertellen dat er een lichtpuntje is. De VN soldaat heeft het zelf gezien: de families van de vrouwen en meisjes verstoten hen niet meer na verkrachting, zoals vroeger. Ze omhelzen ze en gaan om ze heen staan. Ik zie het voor me en moet huilen: dit is een diepe verandering. Die geest zal overwinnen.

Joke Oranje

Intimidatie is de opmaat voor het zwijgen over seksueel geweld

In Colombia hadden vrouwenorganisaties er genoeg van. Vrouwelijke leiders, die jarenlang subtiel of minder subtiel systematisch gehinderd werden doordat ze vrouw zijn, maakten samen een plan om vrede te bereiken. Eén van de organisaties is de Colombiaanse tak van Peace Brigades International (PBI), in samenwerking met de Colombiaanse afdeling van de Women's International League for Peace and Freedom (WILPF), waar ook de Nederlandse WILPF-afdeling steun voor organiseerde.

In 2012 begonnen de vredesonderhandelingen tussen de Colombiaanse regering en de FARC, een van de guerrillabewegingen. WILPF Colombia drong er bij de president op aan dat vrouwen deel zouden nemen aan de vredesonderhandelingen, zoals afgesproken in de internationale resolutie 1325.

In November 2016 werd een vredesakkoord bereikt. Maar wat is er geregeld over seksueel geweld? We vragen het aan Olga Silva die zich als advocate inzet tegen straffeloosheid van seksueel geweld tegen vrouwen in Colombia. Dit is nog steeds gevaarlijk werk, daarom wordt ze beschermd door vrijwilligers van PBI en was ze in juni in Nederland voor een Speakers Tour. Ze zegt: *“Na het vredesakkoord neemt het seksueel geweld tegen vrouwen juist toe. Dit komt vooral door algemene straffeloosheid in deze verwarrende periode. Tegelijk is het vredesakkoord wel een kans om straffeloosheid op langere termijn tegen te gaan en meer vrouwenparticipatie mogelijk te maken, zeker waar het gaat om de uitvoering van het vredesakkoord. Vrouwen hebben een ander perspectief.”*

Uit onderzoek van Peace Brigades Nederland¹ blijkt dat vrouwen last hebben van een glijdende schaal van seksuele intimidatie naar seksueel geweld. Het feit dat ze vrouw zijn beperkt op die manier hun mobiliteit,

het tast hun zelfvertrouwen aan en het verlaagt hun geloofwaardigheid. Daarbij wordt hen ook nog eens verweten dat ze het zover hebben laten komen.

Seksuele intimidatie begint met opmerkingen en denigrerende uitspraken over vrouwen; in vergaderingen, op sociale media en op straat. Dit kan heel subtiel gebracht worden maar het heeft altijd de bedoeling om datgene wat vrouwen doen of zeggen naar beneden te halen of op een zijspoor te zetten. Een stap verder is verborgen seksuele intimidatie. Dat begint bij ongewenste intimiteiten zoals het staren naar de borsten van een

La Ruta Pacifica de las Mujeres

Ruim 50 jaar woedde er in Colombia een intern conflict met als gevolg 5,5 miljoen interne vluchtelingen, waarvan het merendeel vrouwen en kinderen. Vrouwen- en vredesorganisaties bundelen hun krachten om vrouwen te laten deelnemen aan de vredesonderhandelingen en de stilte rond het oorlogsgeweld tegen vrouwen te doorbreken. Eind oktober 2013 kwamen bijna 450 vrouwen uit alle delen van het land bijeen op de 'Nationale Top van Vrouwen en Vrede'. Met steun van onder meer UN Women slaagden negen Colombiaanse organisaties erin deze top samen te organiseren. Uitgangspunt was dat vredesonderhandelingen veel meer dienden te omvatten dan afspraken tussen de strijdende partijen, maar tevens een zaak moesten zijn van de burgerbevolking, inclusief van vrouwen. Tijdens de top presenteerde de organisatie *La Ruta Pacifica de las Mujeres* (De Vreedzame Weg van de Vrouwen) een document met 9 stappen die vrouwen belangrijk vinden in de vredesonderhandelingen. Stap 4 in die reeks is dat het recht van slachtoffers van geweld op *waarheidsvinding, rechtsspraak, genoegdoening en geen herhaling* vastgesteld wordt. Dat betreft dus ook seksueel geweld.

vrouw in de vergadering, billen knijpen en seksueel getinte uitnodigingen in werksituaties. Ook hier is seksuele aantrekkingskracht niet aan de orde: het motief is om actieve vrouwen onzeker te maken, te intimideren en zo mogelijk status te ontnemen. Een verder niveau is verkrachting en praktijken van seksueel geweld en (dreiging met) misbruik van familieleden en/of kinderen. Nog ernstiger wordt het als gezagsdragers zoals leraren,

directeuren, politie en militairen vrouwen seksueel (laten) misbruiken en dat ook nog eens goedpraten. Tenslotte kennen we het verschijnsel van openbare aanvallen op vrouwen en groepsverkrachting. Dit treft niet alleen de vrouwen zelf, maar ook hun man en de hele woongemeenschap waar ze deel van uitmaken. De straat wordt een no-go area en de vrouw wordt als het ware, doordat ze actief is, tot gevaar voor haar eigen mensen gemaakt. Waarschijnlijk is seksueel geweld dat systematisch gebruikt wordt als een wapen in oorlog tussen verschillende fracties de meest extreme vorm van misbruik. Zowel de dader als het slachtoffer worden gereduceerd tot een instrument van oorlog. Zoals soldaten in Congo zelf zeiden: *“we zagen de vrouwen niet als mensen, die gevoelens hebben. Ze waren voor ons een ding dat we veroveren en waarover we macht uitoefenen.”*

‘Het wordt steeds duidelijker dat een overeenkomst tegen seksueel geweld ten onrechte bij vredesbesprekingen als een detail beschouwd wordt’

Waarom spreken we van een glijdende schaal? Omdat seksuele intimidatie en geweld van meet af aan bedoeld zijn om de veranderingen waar vrouwen voor opkomen de pas af te snijden. Op inclusieve en genderbewuste veiligheidstrainingen wordt dat ook geoefend: denk niet dat hij het aardig bedoelt, denk niet dat het een kleinigheidje is, denk niet dat je een beetje moet aanpassen, denk niet dat je minder effectief bent als je hem op z'n plaats wijst. Oefen hoe je direct vriendelijk maar duidelijk aan kunt geven dat seksuele intimidatie geen professioneel gedrag is en dat je er dus niet van gediend bent.

Mensenrechtenorganisaties dienen zelf ook een code te ontwikkelen voor het omgaan met seksuele intimidatie, zodat vrouwen in de organisatie veilig zijn. Als je intimiderend gedrag verzwijgt en onder tafel veegt, draag je als organisatie bij aan het verzwakken van vrouwelijk leiderschap.

A la Sombra del Proceso

“In de schaduw van het vredesproces” is de treffende naam van een onderzoek door Médecins Sans Frontières (MSF) naar geweld in twee steden in Colombia sinds de vrede. Dit korte filmpje laat zien hoe een vrouw, na seksueel geweld door een lid van de lokale militia, door het krijgen van psychische en lichamelijke zorg door MSF, de draad van haar leven weer op kan pakken. <http://www.doctorswithoutborders.org/article/survivor-sexual-violence-colombia>

Wat seksueel geweld als oorlogswapen betreft: het wordt steeds duidelijker dat een overeenkomst tegen seksueel geweld ten onrechte bij vredesbesprekingen als een detail beschouwd wordt. Het is lastig: veel vrouwenorganisaties hebben namelijk zoveel belang bij vrede, dat ze het niet moeilijker willen maken door over seksuele taboes te praten. Toch is het essentieel dat het altijd op de agenda van vredesbesprekingen staat, want seksueel geweld is een wapen. Een gevaarlijk wapen met heel veel negatieve impact op de toekomstige samenleving. Het aanpakken van dit probleem kan niet wachten.

Joke Oranje

- 1 Joint Initiative for Protection of Women Human Rights Defenders, PBI 2016
- 2 Citaat uit de film *Weapon of War*, ook in dit blad besproken

The Uncondemned (Rwanda)

Als er iets duidelijk wordt in de film ‘The Uncondemned’ dan is het dat er veel moed nodig is voor vrouwen om zich in het openbaar uit te spreken over seksueel misbruik dat zij meemaakten in de oorlog in Rwanda. Lang na de film blijft hun getuigenis me bij.

De film volgt een groep jonge advocaten en mensenrechtenactivisten op hun moeizame weg om verkrachting als oorlogsmisdaad berecht te krijgen. Ze waren er niet op uit het voortouw te nemen in dit eerste langdurende proces tegen genocide, na de Neurenberg processen in 1947. Maar steeds vasthoudender volhardden ze in hun werk. Goed zichtbaar wordt hun gedrevenheid en mededogen met de slachtoffers. Centrale figuur in het gewelddadige optreden tegen vrouwen is de burgemeester van het stadje Tuba. Hij werd door veel mensen gezien als degene die het mogelijk maakte dat vele tientallen vrouwen in het gemeentehuis werden verkracht en vermoord. Het lijkt of de zaak dreigt vast te lopen. Maar uiteindelijk, hoewel hij elke betrokkenheid ontkent, wordt hij herkend door een van de vrouwen die getuigden. Op indrukwekkende wijze maken drie vrouwen in deze film zichtbaar hoe dapper ze zijn door te getuigen en opnieuw de confrontatie aan te gaan met het seksuele geweld dat ze hebben overleefd. Hoe ze verder leven met pijn, schaamte en sociale druk vanuit hun directe omgeving.

Zonder hun aangrijpende getuigenis was het onmogelijk geweest om de daders van massaverkrachtingen berecht te krijgen. Stilzwijgen bleek uiteindelijk voor hen geen optie. Duidelijk in de film is ook de lange adem en het doorzettingsvermogen van de aanklagers die nodig waren om uiteindelijk 12 daders te

veroordelen voor misdaden begaan tijdens de Rwandese oorlog en zo in 1997 voor het eerst seksueel geweld als oorlogsmisdaad te kunnen berechten. Nadat dit in de Geneefse conventie al in 1949 als zodanig was opgenomen. Tot dat moment was verkrachting niet vervolgd als oorlogsmisdaad en onbestraft gebleven. De film laat zien hoe een uitzonderlijk moment in de loop van de geschiedenis is gecreëerd.

Titel: The Uncondemned

Regisseur: Michele Mitchell & Nick Louvel

Jaar: 2016

Human Rights weekend 2017. Q&A sessie met Michele Mitchell (filmaker), Sara Darehshori (een van de aanklagers), en Rosette Muzigo-Morrison (VN Internationaal Strafhof voor Rwanda).

Het voortdurende gevecht tegen straffeloosheid

Resolutie 1325 is een mooie momentopname in een lange geschiedenis van lobby voor de rechten van vrouwen. Het vormde in 2000 een doorbraak van overeenstemming op het hoogste niveau in de wereld, de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties. Alle landen stemden ermee in dat seksueel geweld tegen vrouwen in gewapende conflicten een misdaad tegen de menselijkheid is, die vervolgd kan worden; en dat vrouwen op alle niveaus betrokken dienen te worden bij vredesonderhandelingen. Wat is er in de bijna 17 jaar gedaan met deze eensgezinde afspraken? Liesbeth van der Hoogte maakt de balans op namens de feministische beweging en pleit voor strafvervolgning.

Ze kwam natuurlijk niet uit de lucht vallen, die resolutie. Er ging een lang proces aan vooraf van discussie over internationale vrouwenrechten, aangejaagd door feministische bewegingen. Het *Beijing Platform of Action* kende 12 actiepunten; één daarvan was de impact van gewapende conflicten op vrouwen. Feministische wetenschappers zoals Cynthia Cockburn en Cynthia Enloe droegen bij met kritische studies over de relatie tussen gewapende conflicten, stereotypen van masculien gedrag en militarisering. In 1998 culmineerde dat in het Statuut van Rome¹, een internationaal verdrag dat het handvest werd voor de instelling van het Internationale Strafhof (ICC). De *women's caucus* speelde een belangrijke rol in het opnemen van het concept 'gender' in het verdrag, een primeur in een internationaal verdrag over strafrecht.

Resolutie 1325 erkent het belang van gelijkwaardigheid van vrouwen en mannen in internationale veiligheid. Dit was een belangrijke stap, omdat schrijnende ongelijkheid in veiligheid concreet benoemd werd. Het kan

echter ook een valkuil worden als die erkenning tot VN instituties en vredesmissies beperkt blijft. Dan wordt het vredesdividend van vrouwen losgezongen van andere internationale gender-verplichtingen in "normale" tijden, en dat maakt de concrete uitvoering van meer veiligheid voor vrouwen en participatie van vrouwen in vredesopbouw weer ingewikkeld en versnipperd.

Genderongelijkheid leidt nog steeds tot eenzijdige masculiene 'oplossingen'

Aan de positieve kant van de balans zien we dat Resolutie 1325 de opmaat werd voor nieuw beleid en internationale aandacht voor wat later de Women Peace and Security (WPS) agenda is gaan heten. De resolutie bleek aanvulling nodig te hebben en zo volgden, vanaf 2002, meer specifieke resoluties over geweld tegen vrouwen. Aan de negatieve kant zien we dat het lang duurde (zeker 10 jaar) voordat de uitdaging concreet opgepakt werd door VN organen – waarbij ook politiek opportunisme kwam kijken en andere

zaken voorrang kregen. Het bleek nodig om iedere keer de aandacht vast te houden voor uitvoering van de besluiten en veranderingen af te dwingen door zogenaamde kampioenen van vrouwenrechten aan hun woord te houden. Bovendien bleek dat gewapende conflicten en onveiligheid in vreedzame samenlevingen complexe situaties zijn. Genderongelijkheid lijkt nog steeds de basis te zijn voor eenzijdig masculiene 'oplossingen', zoals verdergaande militarisering en bewapening. De vrouwenbeweging werd en wordt nog steeds uitgedaagd om alternatieven te vinden voor kant-en-klare maatregelen van bovenaf, en op een dieper niveau traditionele overtuigingen over de rol van mannen als beschermers en vrouwen als slachtoffers aan te vechten. De aanhoudende strijd van vrouwen en feministische bewegingen blijft nodig om verworvenheden in verdragen om te zetten in werkelijke veranderingen in de machtsverhoudingen en rolverdeling tussen mannen en vrouwen.

Een tweede positief effect van Resolutie 1325 was dat ze expliciet opriep tot het vormen van 1325 werkgroepen waar zowel overheid als maatschappelijke organisaties aan deelnemen, om participatie in vredesopbouw en bescherming van vrouwen en meisjes specifiek

vorm te geven in ieder gewapend conflict. Op nationaal niveau werd in meerdere landen een specifiek Nationaal Actieplan 1325 geformuleerd. En in verschillende gewapende conflictsituaties werden lokale vredescommissies gevormd onder de vlag van Resolutie 1325. Maar om bescherming van vrouwen en meisjes in gewapende conflicten te realiseren is meer nodig dan vredeseducatie bij noodhulp en goede voornemens om vrouwen en meisjes met wapens af te schermen van geweld, of om het seksueel geweld door vredessoldaten aan te pakken. Straffeloosheid en sociale acceptatie van seksueel geweld in gewapende conflicten, zowel tegen vrouwen als tegen mannen, is wereldwijd nog steeds normaal. Daders gaan nog bijna altijd vrijuit, wat betekent dat seksueel geweld nog steeds een wapen is waarmee de bevolking geïntimideerd wordt en protesten in de kiem gesmoord. Dus ook hier zijn vrouwennetwerken en feministische bewegingen nodig om vrouwen en mannen die straffeloosheid van daders aanvechten, te beschermen.

De beste bescherming is berechting van de daders

Het Statuut van Rome is het eerste internationale verdrag dat *gendercrimes* duidelijk omschrijft en vertaalt naar concrete delicten zoals oorlogsmisdaad, genocide en misdaad tegen de menselijkheid. Seksueel geweld kan als misdrijf aangeklaagd worden en het kan tot een veroordeling te komen. Lidstaten die dit statuut mee ondertekend hebben kunnen in eigen land seksueel geweld berechten. Maar het is ook een misdrijf dat de menselijkheid aangaat, dus kan het ook internationaal berecht worden. Dat is een voordeel wanneer het gaat om machtige personen die in hun eigen land niet gemakkelijk berecht kunnen worden, zolang er geen sterke, democratische rechtsstaat is.

Stop straffeloosheid! Bron van foto onbekend

Nadat 80 staten het Statuut ondertekend hadden, kon het Internationaal Strafhof (ICC) in 2002 beginnen. Er is nog veel discussie over het nut van het ICC, omdat de processen te lang duren en internationale machtspolitiek het werk van het strafhof soms doorkruist. Ook heeft het tot nu toe nog niet tot een veroordeling wegens seksueel geweld geleid.

Weerstand tegen het gebruik van het woord 'gender'

De definitie van gender in het verdrag was resultaat van moeizame onderhandelingen tussen landen met uiteenlopende ideeën over de term gender.² Het gevolg was een brede definitie, die tot eigen interpretaties van onderzoekers, aanklagers en rechters leidde. Birgit Inder heeft onderzocht of er sprake was van zogenaamde 'systemic genderblind spots'³ in de aanklacht en in de bewijsvoering. Inder analyseert twee cases van het ICC⁴ en concludeert dat misdaden zoals gedwongen rekrutering en inzet van kindsoldaten, jongens en meisjes, gender-neutraal behandeld werd, waardoor seksueel misbruik onzichtbaar werd. Het is een voorbeeld van hoe moeilijk het dan wordt om seksueel misbruik als zodanig te bestraffen. In een andere zaak, tegen Germain Katanga (*Congo, 2014 – red.*), kwam het niet tot veroordeling van seksueel geweld, maar werd hij veroordeeld voor geweld tegen de burgerbevolking.

Het is een uitdaging om te bewijzen dat seksueel geweld bewust ingezet is als wapen bij de verovering van een gebied. De rechtsspraak kent wel de mogelijkheid om voorbereidingen van een misdrijf aan te dragen als bewijs van voorbedachte rade. Zo kan bijvoorbeeld het transport, de opslag en de verspreiding van wapens als bewijs aangevoerd worden van het plannen van een aanval op burgers. Bij behandeling van seksuele misdrijven is van die mogelijkheid geen gebruik gemaakt:

de voorbereidingen, zoals haatcampagnes en vrouwonvriendelijke leuzen zijn niet als bewijs aangehaald. Ook heeft de rechtbank geen gebruik gemaakt van het argument van discriminatie: het feit dat een specifieke groep – namelijk vrouwen – tot doelwit is gemaakt.

Actie blijft noodzakelijk om straffeloosheid te stoppen

Kritisch onderzoek van wat het strafhof doet blijft nodig om straffeloosheid van seksueel geweld in gewapende conflicten te stoppen. Het voortdurend volgen van de concrete uitvoering van Resolutie 1325 blijft belangrijk om fysieke en juridische bescherming te garanderen voor vrouwen en mannen die seksueel geweld aanklagen.

En tenslotte: een positieve instelling tegenover de instanties die zich namens ons als burgers inspannen voor de berechting van seksueel geweld is ook nuttig. Het ICC mag dan traag zijn en veroordelingen voor seksueel geweld nog een grote uitdaging, het Statuut van Rome kan méér. Staten die dit internationaal verdrag ondertekenden en ratificeerden verplichtten zich immers om ook de inhoud te vertalen naar nationale wetgeving? Dat geeft weer ruimte voor nationale, regionale en lokale organisaties om veranderingen aan te zwengelen.

Liesbeth van der Hoogte

1 Rome Statute of the International Criminal Court, July 17, 1998

2 Zie bv: Oosterveld, Valerie (2005) The Definition of "Gender" in the Rome Statute of the International Criminal Court: A Step Forward or Back for International Criminal Justice. In Harvard Human Rights Journal / Vol. 18, Gender and the International Criminal Court; p. 55-84

3 Inder, Brigid (2015) Transforming Legal Concepts and Gender Perceptions. 14 pp. <http://www.4genderjustice.org/pub/Transforming-Legal-Concepts-and-Gender-Perceptions.pdf>

4 The Prosecutor van Thomas Lubanga Dyilo en the Prosecutor van Germain Katanga. Inder, Brigid (2015)

Zainab Bagura

Speciaal Gezant van de Veiligheidsraad voor Seksueel Geweld in Gewapende Conflicten

De Verenigde Naties heeft in 2009 een bureau in het leven geroepen voor de Speciale Gezant van de Secretaris-generaal, Banki Moon, voor conflict gerelateerd seksueel geweld. De Speciaal Gezant is woordvoerder van de VN en coördinator voor wereldwijde politieke acties om dit geweld te stoppen. In september 2012 is Zainab Hawa Bangura uit Sierra Leone aangesteld als Speciaal Gezant. (*Inmiddels is ze opgevolgd door Pramila Patten uit Mauritius - red.*)

Het bureau coördineert acties op het gebied van straffeloosheid; bescherming; voorlichting; politieke betrokkenheid van lidstaten; het vormen van een internationaal netwerk. Het coördineert aandacht voor seksueel geweld in de volgende landen: Bosnië en Herzegovina; Centraal-Afrikaanse Republiek (CAR); Colombia; Ivoorkust; Democratische Republiek Congo (DRC); Liberia; Zuid-Sudan en Sudan. Indirect wordt ook aandacht geschonken aan dit probleem in Azië (in Kamboedja voor overblijvende zaken uit de Khmer Rouge periode) en het Midden-Oosten (Syrië).

Zainab Hawa Bangura werd geboren in een kleine rurale stad in het noorden van Sierra Leone. Ze komt uit een arme familie en kon studeren doordat ze een beurs kreeg. Ze bracht het tot adjunct-directeur van een grote verzekeringsmaatschappij. Tijdens de

moeilijke periode toen Sierra Leone werd geregeerd door de NPRC militaire junta werd ze sociaal activiste. Zij begon met bewustmaking onder stedelijke marktvrouwen en herinnerde haar volgelingen eraan dat haar eigen moeder een marktvrouw was. In 1994 stichtte zij (W.O.M.E.N.), de eerste onpartijdige vrouwenrechtengroep in het land. Met de Organisatie voor Goed Beheer voerde ze actie voor nationale verkiezingen waardoor in 1996 de democratische regering weer aan de macht kwam. Na de verkiezingen van 2002 heeft Bangura de National Accountability Group (NAG) opgericht om corruptie bij de overheid te bestrijden. In 2006 verliet zij Sierra Leone voor het naburige Liberia, waar ze werd aangesteld als directeur van het Bureau voor Burgerlijke Zaken in de Verenigde Naties in Liberia (UNMIL) en verantwoordelijkheid kreeg voor de wederopbouw van 16 Liberiaanse ministeries en 30 overheidsinstanties na de verwoestende burgeroorlog van dat land. Bangura keerde terug naar Sierra Leone in 2007 nadat Ernest Bai Koroma tot president werd gekozen. Ze werd Minister van Buitenlandse Zaken.

Bangura kreeg erkenning door meerdere internationale prijzen voor het bevorderen van de democratie en mensenrechten in Afrika en werd in 2012 benoemd tot Speciaal Gezant Conflict Related Sexual Violence van de Verenigde Naties.

Vrouwen en jongeren willen oorlog in Burundi voorkomen

Wat kunnen vluchtelingen in Nederland doen aan het geweld in hun land? Met deze vraag komen we terecht bij twee organisaties die samenwerken om Burundese mensenrechtenactivisten en vredesvrouwen te ondersteunen: Burundian Women for Peace and Development, en Peace SOS. De meerwaarde van samenwerking met een Nederlandse organisatie, die jouw zorgen deelt en waarmee je samen acties onderneemt, is onderwerp van het gesprek.

Ik ben Stephanie Mbanzondere. Ik ben 18 jaar geleden in Nederland komen wonen, nadat ik in 1993 uit Burundi gevlucht was naar Kenya. Ik was in Burundi ambtenaar van de regering. Na de dood van de gekozen president in '93, was er chaos in Burundi. Omdat hij gedood was door de militairen van de minderheid die decennia aan de macht waren, zijn veel mensen van die minderheid gevlucht. Kort daarna brak de etnische oorlog uit in het buurland Rwanda. Ik ben een vredesvrouw en richtte in Nederland de organisatie Burundian Women for Peace and Development op. We sloten ons aan bij het Multicultural Women Peace Makers Network en bij het platform Vrouwen & Duurzame Vrede.

Ik ben May-May Meijer. Ik was universitair docent aan de Vrije Universiteit en deed onderzoek en gaf les in het onderwerp filantropie: de marketing van goede doelen. Ook was ik lid van de Zuid-Noord Commissie van de Partij van de Arbeid en ik was actief in een fonds voor microkrediet. Ik ben opgeleid om rationeel te denken en was er vast van overtuigd dat ik kon bijdragen aan een betere wereld door rationele argumenten en een cognitief perspectief. Totdat ik ernstig ziek werd: ik kreeg een psychische aandoening. In mijn psychose leek het alsof ik in een huis zat dat gebombardeerd werd. Na mijn genezing ben ik vredesvrouw geworden. Ik heb Peace SOS opgericht waarbij twee principes gelden: (1) veel van wat we doen is vanuit en in samenwerking met lokale mensen, die het voortouw nemen, en (2) onze rol is het versterken van en stem geven aan de zachte krachten. Ik doe onder andere lobbyactiviteiten naar de politiek toe. Zo organiseerden we het Vredesmanifest in 2015, dat we aanboden aan Tweede Kamerleden. We hebben gesprekken met het Ministerie van Buitenlandse Zaken over vredesdiplomatie. We schrijven opiniestukken in landelijke dagbladen over hoe vrede bereikt kan worden als een land op rand van een oorlog staat of als er oorlog is.

c foto's: Platform Vrouwen & Duurzame Vrede

Waarom zetten jullie je speciaal in voor vrouwen-vredeswerk?

Stephanie: “Het is onze ervaring dat vrouwen beter begrijpen wat vrede is dan mannen. In Afrika heb je als vrouw zoveel op je schouders: je moet geld verdienen, voor je gezin zorgen en alles zelf doen. Als je dan moet vluchten en verdreven wordt van de plek waar je woont en je netwerk hebt, dan heb je het zwaar en verlang je steeds meer naar vrede. Meer dan op allerlei ideologieën of etnische verschillen ben je gericht op praktische zaken zoals veiligheid, zaaizaad, water, scholen, gezondheidsposten.

Soms lijkt de droom van een vrije, vreedzame wereld en een plek om vreedzaam te leven voor mijn mensen heel ver. Burundi was een land waar het goed ging, jaren lang – en nu ineens is er veel geweld en dreiging van oorlog. Dat is wel hard, vooral mijn kinderen zijn kritisch: ‘Ma, heb je je daar nu al die jaren voor ingezet?’ Maar ik volg mijn hart. Alles wat ik kan doen, doe ik. Zelfs al zie je niet direct resultaat, alles draagt bij aan een vreedzame toekomst”.

May-May: “Alhoewel elke gewapende strijd anders is, zie je ook terugkerende patronen: regeringsleiders die hun mandaat niet over willen dragen uit vrees dat het land uiteenvalt en/of omdat ze vrezen voor hun eigen leven; de bevolking die uitgehongerd is en in verzet komt tegen de onderdrukkende macht; de internationale gemeenschap die met de handen gebonden zit in verband met de soevereiniteit van een land en omdat ingrijpen de zaak soms alleen maar erger maakt doordat er veel slachtoffers vallen en er een machtsvacuüm kan ontstaan. In die situatie is diplomatie en het beschermen en versterken van de dialoog met lokale vredesorganisaties, de civil society, de enige weg. Het belang van vrouwen en van jongeren, die een belangrijke meerderheid

vormen in het land, weegt zwaar voor de toekomst. We doen moeite om hen meer kans te geven om mee te praten over oplossingen bij conflicten, want dat helpt”.

Het conflict in Burundi

In augustus spraken we met een Burundese medewerker van Cordaid, die werkt voor het programma ‘Women, Peace and Security’. Ze vertelt dat de boodschap van vrouwen aan de mannen is: ‘geef vrede aan vrouwen, dan zullen zij je leven geven’. Het conflict in Burundi gaat over de 3de termijn van President Nkurunziza, die ongrondwettelijk is. De civil society komt daartegen in opstand, vooral omdat de rechterlijke macht geheel onder controle is van de president, zodat er geen rechtszekerheid is. Ook zijn er illegale maar goed georganiseerde en betaalde militieën die de bevolking intimideren door mensenrechtenactivisten te doden en willekeurig vrouwen te verkrachten. Er is in juli dit jaar een filmpje verspreid waarin de regerende partij oproept om tegenstanders te doden en vrouwen te verkrachten. De medewerker vertelt dat hier gelukkig wel tegen geprotesteerd is en dat zowel de EU delegatie als de Nederlandse ambassade de regering hierop aangesproken heeft.

Jullie hebben ook vanuit Nederland samen actie gevoerd?

“We doen wat we kunnen om escalatie van geweld te voorkomen en diplomatie en dialoog te versterken. We werken samen: bij Stephanie komt de roep om vrede diep uit haar hart. Ze heeft een sterk netwerk in Burundi, ze kent de cultuur, weet wat je kunt doen en wat werkt. Ze heeft durf en ze hoort de verhalen van dichtbij, uit de 1ste hand. May-May weet heel goed op te schrijven wat Stephanie vertelt. Ze schijft opiniestukken met input van lokale vredesorganisaties”.

Samen sterk:
Stephanie en May-May

Oproep tot actie: "I am crossed"

UN Action is herkenbaar aan foto's van deelnemers met gekruiste armen. Het is een initiatief van de VN om seksueel geweld in gewapende conflicten (CRSV) te bestrijden. De actie wordt gesteund door 13 VN organisaties die samenwerken om hun beleid op elkaar af te stemmen. Ook internationale non-gouvernementele

organisaties hebben zich aangesloten. <http://www.stoprapenow.org/take-action/> Iedereen kan meedoen aan UN Action. Maak een foto of film van jezelf of jouw groep met de armen gekruist voor je borst en zet het op je eigen facebook pagina en op de pagina van de actie: <https://www.facebook.com/UNAAction>

Ze zijn in gesprek met het Ministerie van Buitenlandse Zaken over Burundi. Zij pleiten voor preventie van gewapende strijd. Ze werken vooral aan politieke participatie van vrouwen en jongeren in Burundi – ze hebben zelf geen partijpolitieke inbreng; de mensen moeten zelf aan een oplossing werken waar alle partijen zich in kunnen vinden.

Zo hebben ze een artikel 'Voorkom een oorlog in Burundi' weten te plaatsen in NRC Handelsblad. Ze hebben een concrete aanbeveling aangeboden aan de politieke partijen, namelijk om vrouwen, jongerendelegeraties en (diaspora) NGO's uit te nodigen voor vredesbesprekingen ter voorkoming van oorlog. Ze hebben een open brief daarover geschreven aan de internationale bemiddelaars die zich met Burundi bezig houden. Op basis van die brief is Stephanie uitgenodigd om deel te nemen aan een gesprek van de diaspora (Burundezen die niet in hun eigen land wonen) met die bemiddelingscommissie. Ook is Stephanie gevraagd een ontmoeting in Ethiopië bij te wonen van vrouwen uit Burundi met vrouwen van de diaspora. De ontmoeting werd voorgezeten door de voormalige president van de Centraal Afrikaanse Republiek, Mevrouw Catherine Samba-Panza. Daar is een verklaring uit voortgekomen, waarmee nu verder in meerdere landen gelobbyd wordt voor vrede.

Voer je ook actie tegen seksueel geweld als oorlogswapen?

Seksueel geweld is nu al een enorm probleem in Burundi. De milities maken zich overal schuldig aan verkrachtingen, tot in de hoogste rangen toe. Ze dreigen met het uitroeien van de hele familie als verkrachte meisjes erover praten. Stephanie kent de situatie van een meisje uit een middenklasse gezin, dat zwanger werd vanuit verkrachting.

Het kindje kan niet eens aangemeld worden bij de burgerlijke stand, want het heeft zogenaamd geen vader – en de naam van de vader mag niet genoemd worden op straffe van een zekere dood. Voor Stephanie zelf is dit een gewetenskwestie: je weet ervan en je kunt niets doen, je mag er niet eens over praten.

'Maar ik volg mijn hart. Alles wat ik kan doen, doe ik. Zelfs al zie je niet direct resultaat, alles draagt bij aan een vreedzame toekomst'

Het valt haar zwaar dit te accepteren. Het gaat hier niet om seksuele aantrekkingskracht of 'ongelukken'. Het gaat om systematische intimidatie en machtsvertoon. Verkrachting is een wapen, zeker weten. Reden om mee te doen aan de actie van de VN 'I am crossed'. En om deze praktijk te bespreken met andere Nederlandse organisaties bij het zoeken naar een manier om dit aan te klagen, te berechten en te stoppen.

Joke Oranje

In 2014 werd in Londen de wereldwijde top to End Sexual Violence in Conflict gehouden. Op Youtube is een aantal presentaties van deze top te zien.

- De Britse minister van buitenlandse zaken en de special UN vertegenwoordiger Angelina Jolie openden de conferentie <https://www.youtube.com/watch?v=-3Um9TjlfRc&list=PLk4UVdmNeVJqZu9tK86Ubyx3cwwXOVkvq>
- Presentatie van het International Protocol "End Sexual Violence in Conflict" door William Hague, Angelina Jolie en een aantal gastsprekers tijdens de top <https://www.youtube.com/watch?v=d3RMcokQoF0&index=2&list=PLk4UVdmNeVJqZu9tK86Ubyx3cwwXOVkvq>
- Slotbijeenkomst https://www.youtube.com/watch?v=GV8I0_mj644

Seksueel geweld als oorlogswapen

Seksueel geweld tegen vrouwen en verkrachtingen in oorlogen is heel lang beschouwd als een normaal nevenproduct van oorlog. 'Dat gebeurt nu eenmaal wanneer je grote groepen jonge mannen vol testosteron het slagveld opstuurt', ... zo was de redenering. Vrouwen werden gezien als 'spoils of war', als buit, die kon dienen als beloning ten behoeve van seksuele bevrediging.

Pas nadat de wereld kennis had genomen van de systematische aard en groot-schaligheid van verkrachtingen tijdens de oorlog in het voormalige Joegoslavië (er deden aantallen van meer dan 20.000 slachtoffers van verkrachtingen de ronde) is men hier anders tegenaan gaan kijken, hoewel er in feministische hoek wel degelijk al eerder soortgelijke geluiden waren opgekomen. He-las waren die echter nauwelijks tot de alge-mene beeldvorming doorgedrongen en nog niet *mainstream* geworden in beleidskringen of de wereld van de politiek.

Hoewel het hoog nodig was dat hiervoor aandacht kwam, toont deze geschiedenis ge-lijk al aan dat seksueel geweld als wapen in oorlog veel te lang veronachtzaamd of weg-gemoffeld werd. Want nieuw was het niet. Zo documenteren Thomas en Ralph in hun arti-kel 'Rape in War: Challenging the Tradition of Impunity' dat verkrachtingen helemaal niet beperkt zijn gebleven tot een bepaalde (recente) periode of een bepaald gebied in de wereld. De 200.000 zogenoemde 'troost-meisjes' van de Japanse troepen waren seks-slaven. Marokkaanse troepen die met de Vrije Franse Strijdkrachten vochten in Italië was het expliciet toegestaan te plunderen en te verkrachten. Nazi troepen verkrachtten

tallose vrouwen tijdens hun opmars in de Soviet-Unie, terwijl de Sovjets hetzelfde deden toen ze naar Berlijn optrokken aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. Pakis-taanse soldaten verkrachtten naar schatting 200.000 Bengaalse vrouwen in de onafhankelijkssoorlog van Bangladesh, en tijdens de Turkse invasie in Cyprus in 1974 vonden er ook op grote schaal verkrachtingen plaats. Deze lijst kan verder uitgebreid worden met Peru, Kashmir, Kenya, Somalië, en ga zo maar door! (Thomas & Ralph 1994).

'Ook mannen worden veelvuldig het slachtoffer van seksueel geweld en misbruik'

De hedendaagse definitie van seksueel geweld in conflict is breed. De Verenigde Naties (VN) omschrijft 'conflict-gerelateerd seksueel geweld' als volgt: "verkrachting, seksuele slavernij, gedwongen prostitutie, gedwongen zwangerschap, gedwongen abortus, gedwongen sterilisatie, gedwongen huwelijken en elke andere vorm van seksueel geweld van vergelijk-bare ernst tegen vrouwen, mannen, meisjes en jongens dat direct of indirect is gerelateerd aan een conflict" (United Nations 2017: 3).

Een lange tijd werd dit allemaal als een ver-borgen aspect van oorlog gezien, als iets seksueels of iets persoonlijks waarover men liever het zwijgen toedeed. Ten hoogste werd het erkend als wangedrag van een enkele sol-daat of als een excus. Hiermee werd het mis-bruik toegedekt, gedepolitiseerd en miskend voor wat het was: een systematisch georgani-seerd of gedoogd oorlogsmisdrijf.

Kentering in het denken: van incident naar strategisch misdrijf

De oorlog in Joegoslavië bracht dus een soort van schokeffect te weeg in het denken over seksueel geweld in conflicten. Tegenwoordig wordt breed erkend dat seksueel geweld niet meer slechts een opportunistisch nevenge-volg van oorlog of conflict is, maar dat het om een systematisch verschijnsel gaat dat op georganiseerde en strategische wijze wordt ingezet. Het strategische element zit hem vooral in de intimidatie en demoralisatie van de vijand die grootschalig seksueel geweld teweeg brengt. Behalve dat verkrachting op individueel niveau één van de meest indrin-gende traumatische ervaringen is, heeft het ook een enorm effect op de coherentie van de samenleving. Hierbij moet bedacht worden dat vrouwen in veel culturen het symbool van de familie, de gemeenschap en de natie zijn, waarin de geestelijke en morele waarden en de cultuur van de samenleving zijn vertegenwoordigd. Hiermee is geweld tegen vrouwen dan ook rechtstreeks geweld tegen de gemeenschap. De voormalige Nederlandse commandant Cammaert van de VN troepen in Oost-Congo stelde dan ook: "... het verwoest gemeenschappen. Je straft de vrouwen, en je straft de mannen, als het gebeurt voor de ogen van de mannen." Cammaert stelde in dit verband vast dat het gevaarlijker was een vrouw te zijn in een gewapend conflict dan een soldaat.¹

Georg Frerks is hoogleraar Conflict Preven-tie en Conflict Management, Universiteit Utrecht en hoogleraar Internationale Veiligheidsstudies, Nederlandse Defensie Academie. Hij heeft al eerder geschreven over de relatie tussen gender en conflict; zie o.a.: Bouta & Frerks 2002; Frerks & Bouta 2003; Bouta, Frerks & Bannon 2005; Bouta, Frerks & Hughes 2005; Frerks 2014; Frerks, Ypeij & Sorirra König 2014.

Het VN rapport over conflict-gerelateerd seksueel geweld stelt dat vrouwen veelal slachtoffer zijn van een dubbel trauma: eerst door de daad van de pleger en daarna door de reactie van de samenleving, die vaak niet-responsief, discriminatoir of zelfs bestraffend reageert in plaats van te helpen en ondersteunen (United Nations 2017: 6). Het rapport onderstreept dat schaamte en stigma integraal onderdeel zijn van de logica van seksueel geweld als oorlogs- of terroristische tactiek: De agressors begrijpen dat dit soort van misdaad de slachtoffers in *outcasts* kan veranderen, waarmee de banden die de familie en gemeenschap bijeenhouden, uiteenvallen. Het rapport stelt ook dat na het eerste stigma nog vele andere stigma's (kunnen) volgen: seksueel overdraagbare aandoeningen (HIV), verloren kuisheid / maagdelijkheid, ongehuwd moederschap, kinderen van de vijand (levenslange marginalisering met onduidelijke legale status en rechten), homoseksualiteit in het geval van mannelijke verkrachting, etc. Al deze stigma's leiden tot geheimhouding of onderrapportage, en het mijden van hulp hetgeen op zich de problemen weer verergert. In sommige gevallen kan stigma zelfs doden, zo stelt de VN. Stigma leidt niet zelden tot eermoorden, zelfmoord, onbehandelde ziekten en aandoeningen, onveilige abortus e.d. (United Nations 2017: 6).

In veel etnische conflicten was het tevens de expliciete bedoeling van de plegers de etnische grenzen te vervagen en vrouwen zwanger te maken van een kind van de vijand om daarmee met geweld het karakter van de gemeenschap te wijzigen en te ondermijnen. Dit leidde in bepaalde gevallen op zijn beurt weer tot infanticide of abortus. Tenslotte moet nog vermeld worden dat vrouwen bij conflicten ook het slachtoffer worden van commerciële exploitatie en mensenhandel. In

recent gedocumenteerd misbruik door terroristische bewegingen als ISIS worden vrouwen als 'betaling in natura' uitgekeerd aan de strijders, die ze dan kunnen doorverkopen of anderszins gebruiken naar eigen wens. Daarnaast worden massale verkrachtingen door deze groeperingen gezien als een middel hele bevolkingen te verjagen, te onderwerpen, te gebruiken als seksslaven, menselijk schild en zelfmoordcommando's. Ook is verkrachting ingezet als een gewelddadig middel van rekrutering en bekering (United Nations 2017).

Sinds de aanneming van de bekende Veiligheidsraad (VR) resolutie 1325 zijn er meerdere vervolgresoluties aangenomen die betrekking hebben op geweld tegen vrouwen in conflicten, zoals de VR resoluties 1820 (2008), 1888 (2009) en 1960 (2010). Dit geeft aan dat ook op dit niveau van 'high politics' seksueel geweld erkend wordt als een bewuste oorlogstactiek en bedreiging van de internationale veiligheid. Hierbij is het vanuit juridisch oogpunt minder relevant of de verkrachtingen op grote schaal plaatsvinden of dat het onderdeel is van een overkoepelend beleid, aangezien het in alle gevallen gaat om een schending van het internationale recht. Bij grootschaligheid en georkestreerd beleid betreft het echter ook nog een misdaad tegen de menselijkheid (Thomas & Ralph 1994).

Beleidsinitiatieven van de internationale gemeenschap

VR resolutie 1888 onderstreepte dat "in het bijzonder vrouwen en meisjes doelwit worden van het gebruik van seksueel geweld, als een oorlogstactiek om burgers van een gemeenschap of etnische groep te vernederen, overheersen, angst aan te jagen, verspreiden of met geweld te verplaatsen" en eiste "de onmiddellijke en totale stopzetting door alle conflictpartijen van alle daden van seksueel

geweld tegen burgers"². Ook bepleit de resolutie de noodzaak seksueel geweld uit te sluiten van amnestieregelingen die in de context van conflictoplossing worden getroffen. Als gevolg van VR resolutie 1888 werd ook het Bureau van de Speciale Vertegenwoordiger van de Secretaris-Generaal voor Seksueel Geweld in Conflict (SRSG-SVC) opgericht. De SRSG-SVC fungeert als de woordvoerder en pleitbezorger van de VN met betrekking tot zaken in verband met seksueel geweld in conflicten, en is tevens de voorzitter van het VN actienetwerk tegen seksueel geweld in

'Het strategische element van grootschalig seksueel geweld zit hem vooral in de intimidatie en demoralisatie van de vijand'

conflict. Dit netwerk omvat 13 onderdelen en is inmiddels in meerdere gebieden actief, o.a. het Midden-Oosten en Noord Afrika, Bosnië-Herzegovina, Ivoorkust en Mali. Andere maatregelen die de VN getroffen heeft zijn de toevoeging van 34 *women protection advisors* aan VN vredesoperaties, het opzetten van een monitoring systeem met *early warning* indicatoren m.b.t. seksueel geweld, alsmede een team van experts die de capaciteit van nationale overheden op dit terrein kan helpen versterken, o.a. bij vervolging, rechtspraak en veroordeling van verdachten (United Nations 2017: 4). Daarnaast heeft de Secretaris-Generaal van de VN zelf strenge maatregelen afgekondigd ter uitvoering van het *zero tolerance* beleid van de VN met betrekking tot misbruik in eigen gelederen (United Nations 2017: 4).

Met de aanneming van resolutie 2106 in 2013 wordt ook een expliciet verband gelegd tussen seksueel geweld en terrorisme. Seksueel

geweld wordt hierbij erkend als een tactiek van terrorisme. Een recent rapport (United Nations 2017) heeft voor 19 conflictlanden een lijst van 49 statelijke en niet-statelijke actoren opgesteld die zich schuldig hebben gemaakt aan seksueel geweld, waaronder verschillende terroristische groeperingen. Ook talloze andere organisaties hebben aandacht gegeven aan het onderwerp en allerlei initiatieven ontplooid. Organisaties als Human Rights Watch en Amnesty International documenteren seksueel geweld en NGOs geven hulp aan slachtoffers. Ik kan in het kader van dit artikel niet in detail op deze initiatieven ingaan. Met mijn co-auteurs Bouta en Bannon heb ik eerder al eens een overzicht van dit type werk gegeven (Bouta, Frerks & Bannon 2005, 33-48).

Remedies - aandachtspunten

Het zal iedereen duidelijk zijn dat het strategisch gebruik van seksueel geweld niet gemakkelijk uitgebannen kan worden. Integendeel, in recente oorlogen is het helaas weer een wijd verbreid verschijnsel gebleken. Er zal op vele terreinen tegelijkertijd actie moeten worden ondernomen en ik kan de vele benodigde activiteiten hier onmogelijk integraal bespreken. Ik kies daarom voor vier specifieke aandachtspunten.

Documentatie en registratie

Seksueel misbruik is nog steeds omgeven met stigma's en taboes. Oorlogssituaties zijn bovendien chaotisch met mensen op drift, gebrekkige instituties, zwakke staten, en vernietiging van archieven en databestanden. Mede hierdoor is het erg lastig een goed inzicht te krijgen in de omvang en aard van de problematiek. Schattingen lopen erg uiteen. Vaak is er sprake van onderrapportage, maar ook zijn er gevallen bekend waarin bleek dat de aanvankelijke cijfers overdreven waren of

op een sensationiserende manier gebracht werden (Congo: 'rape capital of the world'). Palermo en Peterman geven aan dat veel bestaande statistieken lijden onder een gebrek aan verantwoording en een gebrekkige wetenschappelijke *rigueur* en onderbouwing. Goed en gedocumenteerd onderzoek is volgens hen van groot belang om aan de ene kant overdrijving van een toch al ernstige situatie te voorkomen, maar aan de andere kant ook om de ernst niet te onderschatten en de noodzaak van actie niet af te remmen (2011). Ik bepleit een combinatie van kwantitatief onderzoek en kwalitatieve studies. Een goed voorbeeld van het eerste is de Sexual Violence in Armed Conflict (SVAC) data set, die seksueel misbruik in 129 conflicten van 1989-2009

'Seksueel geweld wordt nu erkend als een bewuste oorlogstactiek en bedreiging van de internationale veiligheid'

in kaart heeft gebracht onder 625 gewapende actoren. Hoewel er vanzelfsprekend beperkingen aan dit soort datasets kleven, geven ze wel een nuttig inzicht in de orde van grootte en de verschillende dimensies van de problematiek (Cohen & Nordås 2014). Kwalitatief interpretatief onderzoek blijft echter nodig om inzicht in de lokale variaties te krijgen, de veranderende aard van seksueel geweld in kaart te brengen, de daadwerkelijke ervaringen van slachtoffers te noteren en de impact van het geweld op hun levens te begrijpen.

Straffeloosheid

Ondanks alle aandacht die er voor seksueel geweld gekomen is, blijft er nog steeds sprake van straffeloosheid voor daders en gebrek aan medewerking door autoriteiten. Hier-

voor is voortdurende en geïntensiverde actie nodig. Capaciteitsopbouw, doorbreken van taboes en bescherming van getuigen maken hier allemaal onderdeel van uit. Ook is in veel landen de wetgeving verouderd en niet aangepast aan de huidige inzichten over het systematisch gebruik van seksueel geweld. Daardoor is vervolging en bewijsvoering uitermate lastig en frustrerend. Ook m.b.t. legers is een andere en hardere aanpak nodig. Vaak ontkennen, verhullen of bagatelliseren commandanten het misbruik van hun manschappen.

Verkrachte mannen

Hoewel de meeste aandacht thans naar vrouwelijke slachtoffers uitgaat, dient niet te worden vergeten dat ook mannen veelvuldig het slachtoffer worden van seksueel geweld en misbruik. In sommige conflicten, zoals in Uganda, was verkrachting van mannen zelfs endemisch. De verkrachting van mannen is in het algemeen omgeven met nog grotere taboes dan het misbruik van vrouwen en meisjes, maar de motieven, gevolgen en stigma's voor individuen en gemeenschappen zijn vaak even dramatisch.³ Er begint thans meer inzicht in deze problematiek te komen, maar er zijn nog maar heel weinig organisaties die zich op mannelijke verkrachtingsslachtoffers richten, waardoor zij van hulp verstoken blijven. Het is daarom aan te bevelen meer faciliteiten te creëren voor deze categorie slachtoffers.

Continuïteit van seksueel geweld

Seksueel geweld is niet alleen een gevolg van gewapend conflict, maar ook te wijten aan fundamentele genderverhoudingen, ongelijkheden en machtsbalansen. Het is daarom niet goed denkbaar dat seksueel geweld zo maar zal verdwijnen als een conflict is opgelost. Niet zelden verschuift de aard van het ge-

weld van de openbare naar de private sfeer in de vorm van huiselijk geweld of vormen gewapende actoren zich om tot bendes, *gangs* of criminele groepen die dezelfde soort misdrijven voortzetten. Er is hier veelal sprake van wat wel eens de 'normalisering van geweld' wordt genoemd. Hier past dus geen lijdzaamheid, maar gerichte monitoring en actie.

Conclusie

Met betrekking tot seksueel geweld in conflictsituaties is er veel voortgang geboekt op het conceptuele vlak. Het wordt nu erkend en herkend voor wat het is: een systematisch uitgevoerd misdrijf met strategische doeleinden. Dat is vooruitgang, zeker in combinatie met alle maatregelen die thans vanaf het hoogste niveau binnen de Verenigde Naties worden bepleit. Ook zijn er instrumenten, maatregelen en instituties opgezet om in de praktijk werk te maken van de bestrijding van seksueel geweld. In de uitvoering blijven echter nog wel hardnekkige problemen bestaan. De schaal en ernst van de problemen lijkt in recente conflicten alleen maar toegenomen te zijn. Door taboes en stigma's is het onderwerp lastig hanteerbaar en blijft veel ellende onder de oppervlakte. Ook zijn veel statistieken onbetrouwbaar en wordt misbruik nog steeds toegedekt en goedgepraat, waardoor er een sfeer van straffeloosheid kan voortbestaan. Mannelijke slachtoffers komen nauwelijks in beeld en worden al bijna helemaal niet geholpen. Bij al deze negatieve punten zijn er ook lichtpuntjes: de erkenning van seksueel geweld en van de noodzaak om daartegen op te treden geeft ruimte voor toekomstige interventies. Op politiek niveau wordt dit ook meer en meer ondersteund, niet alleen verbaal en moreel, maar ook met personeel en geld.

Georg Frerks

Referenties

- Bouta, T. & G. Frerks** (2002). *Women's Roles in Conflict Prevention, Conflict Resolution and Post-Conflict Reconstruction: Literature Review and Institutional Analysis*, The Hague: Ministry of Social Affairs and Employment.
- Bouta, T., Frerks, G. & I. Bannon** (2005). *Gender, Conflict, and Development*, Washington D.C.: The World Bank.
- Bouta, T., Frerks, G. & B. Hughes** (2005). *Gender and Peacekeeping in the West African Context*, The Hague: Clingendael Institute.
- Cohen, D.K. & R. Nordås** (2014) Sexual violence in armed conflict: Introducing the SVAC dataset, 1989-2009. *Journal of Peace research*, 2014, Vol. 51(3), 418-428.
- Frerks, G.** (2014) 'Between Agency and Subjugation: Female LTTE Combatants in the Sri Lankan Conflict and Post-War Situation' in: G. Frerks, A. Ypeij & R. Sotiria König (eds.) *Gender and Conflict. Embodiments, Discourses and Symbolic Practices*, 93-113. Farnham: Ashgate.
- Frerks, G. & T. Bouta** (2003) *Engendering Peace and Conflict*, in: A. Staden, J. Rood & H. Labohm (eds.), *Cannons and Canons, Clingendael Views of Global and Regional Politics*, 290-307. Assen: Royal Van Gorcum.
- Frerks, G., A. Ypeij & R. Sotiria König** (eds.) (2014). *Gender and Conflict. Embodiments, Discourses and Symbolic Practices*, Farnham: Ashgate.
- Palermo, T. & A. Peterman** (2011) Undercounting, overcounting and the longevity of flawed estimates: statistics on sexual violence in conflict. *Bulletin of the World Health Organization*, 2011, 8, 924-925.
- Thomas, D. Q. & R. E. Ralph** (1994) Rape in War: Challenging the Tradition of Impunity. *SAIS Review* (Vol) (1994), 82-99.
- United Nations** (2017) *Report of the Secretary General on Conflict-related Sexual Violence*, S/2017/249, 15 April 2017.

¹ Bron: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/RapeWeaponWar.aspx#main>, vertaling uit het Engels door auteur, geraadpleegd op 10-10-2017.

² Bron: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/RapeWeaponWar.aspx#main>, vertaling uit het Engels door auteur, geraadpleegd op 10-10-2017

³ Zie onder meer 'The rape of men: the darkest secret of war', <https://www.theguardian.com/society/2011/jul/17/the-rape-of-men>, geraadpleegd op 11-10-2017

Zelfhulpmethode die helpt om trauma's los te laten

Nicolien Zuidgeest ontvangt me in de Impact Hub in Amsterdam, een dynamische plek om de hoek van het Tropeninstituut die werkruimte biedt aan sociaal ondernemers en onderdeel is van een wereldwijd netwerk. Nicolien is Arabiste. Ze traint organisaties in het Midden-Oosten die werken met vrouwelijke slachtoffers van geweld. Lichamelijk traumawerk is daar onderdeel van. Nieuwsgierig naar wat dat precies is, heb ik haar uitgenodigd voor een interview.

Wil je eerst wat over je achtergrond vertellen?

Als kind heb ik vier jaar in het Midden-Oosten gewoond, in de Verenigde Arabische Emiraten. Het is een hele fijne regio om op te groeien, een grote zandbak aan zee. Er komen heel veel culturen samen. Later, op de middelbare school, wilde ik als journalist werken. Ik ben Arabische taal- en letterkunde gaan studeren om te kunnen schrijven over het Midden-Oosten. Samen met anderen heb ik een tijdschrift over het Midden-Oosten opgericht dat nu nog bestaat. Ik was o.a. in de kampen van Polisario, en hoewel je dan normaliter Marokko niet meer in komt, lukte mij dat wel. Ik was transparant, zei dat ik hen ook graag de kans wilde geven de Marokkaanse kant van het conflict te laten zien. Later heb ik nog de KIT-landenreeks geschreven over Libië.

Hoe ben je terecht gekomen in het werk dat je nu doet?

In 2013 gaf ik mediatrainingen in Libië, waar de media toen net aan het opbloeien waren. Een Duitse organisatie, AMICA, vroeg me om als mentor te gaan werken voor vrouwenorganisaties in Libië. AMICA ondersteunt part-

nerorganisaties in conflictlanden die vrouwelijke slachtoffers van huiselijk en seksueel geweld helpen. In Libië had je ondergrondse netwerken om die slachtoffers te helpen. Het is een behoudend land qua familiestructuren. In de regio is er altijd een duidelijke scheiding in het openbaar tussen vrouwen- en mannenwereld, en een onderscheid tussen privé-sfeer en het openbare leven. Een onderwerp als seksueel geweld tegen vrouwen is totaal taboe, het woord verkrachting neem je niet in je mond. Tijdens Ghadaffi's bewind bestond er geen civil society, je mocht nergens zelf initiatief in nemen, zelfs een georganiseerde actie om in de bergen plastic zakken op te ruimen werd als verdacht gezien.

Na de moord op Ghadaffi en een aantal van zijn zoons in 2011 ontstonden nieuwe vrijheden, nieuwe media verschenen en er ontstond openheid en discussie. De internationale donorgemeenschap speelde daarop in, en steunde lokale NGOs. Zoals het vrouwen centrum in Benghazi. De directeur argumenteerde dat ze 27 jaar als huisvrouw onder Ghadaffi geslapen had, en wilde na 2011 vrouwen steunen in hun ontwikkeling. Haar centrum is inmiddels uitgegroeid tot een onderwijscentrum waar vrouwen

basisvaardigheden, zoals Engels en computerskills, kunnen leren. Sinds vier jaar werkt ze ook gericht om geweld tegen vrouwen aan de orde te stellen. Ze heeft een psycholoog en maatschappelijk werkster aangesteld, die vrouwelijke slachtoffers van geweld psychosociale hulp bieden, individueel of in groepsverband. Een advocaat biedt juridisch advies. In vier jaar tijd is het thema huiselijk geweld bespreekbaar geworden in Libië, een mooie ontwikkeling. Ook is er steeds meer bewustwording over vrouwenrechten en worden vrouwen gestimuleerd ook te participeren in de politiek. AMICA heeft een tweede partnerorganisatie in Tripoli, die op een vergelijkbare manier werkt en inmiddels heel bekend is in de stad. Mensen kloppen aan met de vraag of ze een gesprek kunnen krijgen met maatschappelijke werkster X of Y, zo veel vertrouwen genieten ze. Ze runnen ook een hotline, waar vrouwen met vragen naar toe kunnen bellen. Die is populair. Ze noemen het een 'social line', zodat hij niet persé wordt gezien als een lijn voor psychische klachten.

En hoe past je fysieke traumawerk in dit plaatje?

Ik ben opgeleid tot yogadocent. In mijn lessen zie ik dat lichamen chronische stress makkelijk vasthouden waardoor er bewegingsbeperkingen ontstaan. Als onderdeel van de professionele ontwikkeling train ik de Libische maatschappelijk werkers en psychologen in ademhalingstechnieken en grondingsoefeningen, waardoor ze hun eigen grenzen beter kunnen bewaken. Aanvullend heb ik een opleiding gevolgd voor fysieke traumabehandeling. Trauma Releasing Exercises (TRE) is een praktische zelfhulpmethode, waarbij je diep in het lichaam spanning kunt ontladen. De techniek is geïnspireerd op de natuur: als een hert wegvlocht voor een leeuw en in veiligheid is, schudt

en trilt het alle energie en stress die het lijf vasthoudt eruit. Wij mensen hebben dit mechanisme ook, maar zijn het verleerd te gebruiken doordat onze wereld erg cognitief is. We activeren spiergroepen tot aan de psoaspijs, de vecht-en vluchtspijs, en stellen het lichaam daarna in gelegenheid te ontladen in een veilige omgeving. Door mensen handvatten te bieden hoe ze het ontladingsproces moeten reguleren, krijgen ze meer lichaamsbewustzijn en kan het lichaam terugkeren naar de basis, het natuurlijk evenwicht. Zo kun je grote gebeurtenissen als trauma of chronische stress ook fysiek loslaten. Als je de techniek onder de knie hebt, kun je hem overal toepassen. Het is heel praktisch en mooi om te zien wat TRE met mensen doet.

Elma Doeleman

Nicolien Zuidgeest, foto Mirjam van den Berg
Voor meer informatie over Nicolien's werk, zie haar website www.nicolien.com
Voor een opiniestuk van haar hand met aanbevelingen voor beleid inzake Libië, zie <http://hetgrottemiddenoostenplatform.nl/2017/09/21/waarom-kortzichtigheid-aanzien-libie-grootste-bedreiging-vormt-europas-stabiliteit/>

Mannen - oorlog - verkrachting

De redactie van Gender en Duurzame Vrede nodigde mannen uit voor een gesprek over seksueel geweld in gewapende conflicten. Vragen vanuit de redactie waren:

Is er iets in onze cultuur en in onze opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid dat het gebruik van seksueel geweld als wapen mogelijk maakt? Is de man altijd de beschermer en de vrouw altijd het slachtoffer? Waarom is het oneerlijk voor de man en voor de woongemeenschap als een vrouw verkracht wordt? Hoe kan het gebeuren dat mensen de tederste gave die we hebben als wapen inzetten om de vijand te ondermijnen? Is er iets dat in de weg zit om goed te luisteren en samen te werken als we dit willen stoppen? Waarom maken we ons wel zorgen over verkrachting van vrouwen maar niet over verkrachting van mannen? Welke wijsheid, waarschuwing of bemoediging zou je willen meegeven aan de lezers van het blad?

Henk van Apeldoorn, Chris Geerse en Rogier van 't Rood waren bereid om in Utrecht op 10 oktober hierover in gesprek te gaan met elkaar. Karel van Hoestenbergh maakte het verslag.

Na een korte kennismaking startte het gesprek met het analyseren van diepere drijfveren die verkrachting door mannen in oorlogen en andere conflictomstandigheden mogelijk maken en verklaren. Culturele, biologische en andere aspecten van seksueel geweld werden besproken. Verder ging het gesprek ook over remedies en oplossingen, over wat eraan kan gedaan worden om verkrachtingen te voorkomen of trauma's die ervan het gevolg zijn te helen. Tenslotte kwamen ook thema's naar boven zoals straffen en straffeloosheid en de zwijgzzaamheid van religieuze instellingen bij seksueel geweld.

Rogier van 't Rood

Culturele verklaringen

Chris Geerse beet de spits af door de opmerking dat in oude teksten, zoals in de Bijbel, nogal eens iets staat wat vandaag doet schrikken als het over de rol van vrouwen in de samenleving gaat. Toen was een vrouw vaak eerder een 'kostbaar bezit' dan een 'autonome persoon'. Mannen waren bereid te sterven in de strijd voor het behoud van de gemeenschap terwijl vrouwen hoe dan ook beschermd moesten worden om kinderen te baren opdat de stam kon voortbestaan.

Henk van Apeldoorn beaamt dat in oude tijden en nu nog in bijvoorbeeld sommige Afrikaanse landen het belang van de groep/familie gaat boven het individu. Machtige mannen menen zich seksueel dominant gedrag te kunnen permitteren. Maar denk daarbij ook eens aan Weinstein, Trump of Dominique Strauss Kahn.

Rogier van 't Rood neemt aan dat er hoe dan ook vanuit de traditie een universeel 'denk-

raam' gevormd is waarin mannen heersen en vrouwen ondergeschikt zijn. Dit denkraam van de sterke strijdende man tegenover de kwetsbare vruchtbare vrouw verklaart ten dele waarom mannen en vrouwen zich in bepaalde landen nog steeds gedragen zoals 'toen' in oude beschavingen, of 'daar' in Bosnië of Syrië.

'Oorlog neemt de "schil van beschaving" bij mannen weg vanwege de omkering van waarden die typisch is voor oorlog'

In oorlogsomstandigheden is dat scherper: vrouwen worden enerzijds meer beschermd en tegelijk gemakkelijker gebruikt en misbruikt. Het sluit aan bij gewoontes die tot huiselijk (seksueel) geweld kunnen leiden. Waar de wet, de traditionele rechtspraak en

Chris, Karel en Henk kruisen hun armen voor de VN actie "I am crossed: STOP RAPE IN CONFLICT!"

het justitiële apparaat de vrouw niet (kunnen) beschermen kan het ook behoorlijk misgaan. Dat is eigenlijk erger omdat dit geweld verborgen blijft vanwege het eergevoel van de man, die meent dat zijn vrouw 'van hem' is. Ook is bekend dat onder Berber vluchtelingen de schoonmoeders (de moeder van de man) de man tot geweld aan kunnen zetten tegen schoondochters die meer vrijheid willen.

Biologische verklaringen

Henk: Bij doden en verkrachten gaat het om duistere drijfveren. Natuurlijk schamen we ons daarvoor. We praten er niet over en weten er niet goed weg mee. Testosteron, stress en adrenaline brengen mannen in een toestand van bewustzijnsvernauwing. Als ze vechten kunnen soldaten gemanipuleerde 'adrenaline bommen' zijn, met brutale impulsen en reflexen rechtstreeks uit het onderbewuste.

Chris: Oorlog neemt de 'schil van beschaving' bij mannen weg vanwege de omkering

'Verkrachting is gewoon strafbaar via nationale wetgeving, dus dat moet altijd gelden en voor iedereen'

van waarden die typisch is voor oorlog. Doden is in vreedstijd strafbaar, in oorlogstijd een verplichting. Door die omkering van waarden kan de blinde drang veroorzaakt door de testosteron de overhand nemen.

Henk: De combinatie van biologische processen bij de seksuele opwindning en ontlasting, groepsdruk, de culturele noodzaak om een dominante positie te veroveren of te markeren en de behoefte aan rust en zachtheid in een situatie vol stress vormen een gevaarlijke cocktail. Je kunt je voorstellen dat wij

als mannen daar geen weerstand aan bieden, vooral als we getraind worden om het nemen van persoonlijke beslissing af te leren en ons over te geven aan uniform gedrag, zoals dat moet in een leger: jij net als 'iedereen', in een collectieve bevelsstructuur. Persoonlijk geweten is onpraktisch in een massale gevechtssituatie. Soldaten worden daar tijdelijk van verlost door hun superieuren.

Complexiteit

De vraag blijft hangen of geweld lustgevoelens versterkt en of alle soldaten wel in *staat* zijn om echt te verkrachten en wat ze dan feitelijk doen.

Ook vragen de gesprekspartners zich af of mannen in feite ook bang zijn van vrouwen die mannen kunnen bespelen als 'verleidster'. Vrouwen zijn in zekere zin 'zakelijker' dan mannen. Het gebeurt dat vrouwen seksueel verkeer zien als een transactie, iets waardoor ze kunnen overleven en hun vrijheid terug veroveren, wat in oorlogsomstandigheden erg belangrijk is. Zij moeten het niet of althans veel minder hebben van fysiek geweld maar wel van handig optreden, van slim zijn. De kracht en zwakte bij mannen is hun eergevoel, de missie om de groep/stam/gemeen-

De interreligieuze Raad in Bosnië tekent in juni 2017 een verklaring tegen het stigmatiseren van slachtoffers van verkrachting

schap te beschermen, de behoefte daarbij om altijd 'sterk' te zijn. Dat is ook waarom mannen die verkracht worden in oorlogen dit niet bekend zullen maken. Ze benoemen het meestal als 'marteling', ook als het seksueel geweld is.

Leren

Er is een begin gemaakt met werkzame benaderingen om seksueel geweld te voorkomen en de trauma's die er uit voortkomen te behandelen, bijvoorbeeld via individuele of groepstherapie.

Rogier: Hoe breek je het 'denkraam' open waarin veel mannen onbewust vastzitten, zelfs als ze dat rationeel ontkennen? In de eerste plaats via het onderwijs: hoe vroeger hoe beter, maar ook op latere leeftijd kun je met een constructivistische aanpak een nieuw mensbeeld opbouwen door met kritische vragen aan te sluiten bij de feitelijke ervaring van mensen. Een waarderend benaderen van de eigen perceptie van de leerling is de sleutel voor diepere verandering. Trainingen die daarop verder bouwen moeten wel een veilige omgeving kunnen bieden om 'echt te praten', zodat de trauma's, angsten en zorgen boven tafel komen.

Straffen en straffeloosheid

Rogier: Verkrachting is gewoon strafbaar via nationale wetgeving, dus dat moet altijd gelden en voor iedereen. In Nederland is de gelijkheid van man en vrouw een grondwettelijk recht. Ook als je anders opgevoed bent, zal je je hieraan moeten conformeren. Ook genitale verminking moet volgens de wet bestraft worden.

Chris: In alle landen is verkrachting strafbaar, maar niet alles dat hier als verkrachting wordt gezien valt daar altijd onder. Waar de wetgeving wel streng is, werkt die soms moeizaam omdat de inbedding in de traditionele

cultuur ontbreekt. Wat je dan tegenkomt is dat de schuld (ook) bij het slachtoffer wordt gelegd en dat verkrachting eerder wordt gezien als iets dat tussen de families van slachtoffer en dader geregeld moet worden.

Henk: En toch moeten de vrouwen hard knokken om rechtvaardige wetten en de handhaving daarvan af te dwingen, zoals ik in Kenya heb gezien. Verandering in de hoofden van mensen is nuttig, maar het moet zijn beslag krijgen in veranderingen in maatregelen en diensten van instituties, zoals politie, gemeenteraad en justitie.

'Kunnen schuld bekennen en schaamte voelen de weg effenen naar een moeizaam herstel van vertrouwen tussen mannen en vrouwen?'

Religie en schaamte

Redactie: *Heb je iets aan geloof, religie en schaamte?*

In de RKK zijn seksuele misdrijven lange tijd weggelaten, onderdrukt, toegedekt. De enige echte straf was lange tijd eigenlijk de overplaatsing, hoewel dat nu wel strenger aangepakt wordt. Ik sprak een moslima die zei: "*de dader is niet geholpen met het wegstoppen en 'vergeten' van zijn misdaad. Hij kan zijn ziel pas weer terugvinden door zich te schamen*". Kunnen schuld bekennen en schaamte voelen de weg effenen naar een moeizaam herstel van vertrouwen tussen mannen en vrouwen?

Chris: alle grote, bekende religies zijn tegen verkrachting. Maar ze laten zich niet horen.

Henk: ik zie meer in preventie dan in straffen, maar sommige van deze daden doen me weer verlangen naar een wrekende God.

Karel van Hoestenbergh

Als mannen veranderen...

Living Peace programma in DRC helpt trauma's te verwerken

Wanneer de Democratische Republiek Congo (DRC) in het nieuws is, gaat het meestal over conflict, oorlog en verkrachting. En dat is geen wonder: sinds 1997 zijn er 6 miljoen mensen gedood. Bijna een kwart van de vrouwen is verkracht. En het geweld tegen vrouwen gaat nog steeds door. Zij worden doorgaans sociaal uitgestoten en gestigmatiseerd en worden vaak slachtoffer van huiselijk geweld. Er zijn vrijwel geen psychiaters of psychologen in het land, en er heerst een 'cultuur van stilte': je praat niet over je trauma's.

De internationale NGO Promundo (zie kader) is in Congo een programma gestart met de naam 'Living Peace' met het doel om vrouwelijke en mannelijke overlevers van conflict-gerelateerd seksueel geweld en daaruit voortvloeiende trauma's te ondersteunen om een omslag naar positief gedrag te maken. Living Peace bestaat uit een 15-weekse psychosociale training om schadelijke ideeën over mannelijkheid af te breken en om te zetten in een positief, niet-gewelddadig rolmodel.

Uit een evaluatie van het pilot project in 2014 blijkt dat drie jaar na dato de meerderheid van de mannen en vrouwen, die meededen aan de training, rapporteren dat het huiselijk geweld is gestopt en het stigma tegen verkrachtingsslachtoffers - en hun kinderen - verdwenen is.

Promundo heeft hierover een korte film gemaakt, "Het verhaal van Abby en Kyalu". Het filmpje toont het straatbeeld in Goma met overal gewapende mannen en vrachtwagens vol soldaten tussen het geroezemoes van het dagelijks leven. En dan komen om beurten Abby en Kyalu aan het woord.

Abby: "Als ik dacht aan wat mijn gezin was overkomen, wilde ik altijd wraak".

Kyalu: "Het is moeilijk om het verleden te vergeten als je omringd wordt door geweld".

Abby: "In het stadje Walikale waar wij werkten, was een boel geweld. We leefden altijd in angst. Op een dag viel een groep gewapende rebellen ons aan en nam ons gevangen. Ze scheidten ons van de vrouwen en namen die mee."

Kyalu: "Die dag, in plaats van alleen onze spullen te stelen, namen ze ons vrouwen mee en verkrachtten ons. Ik kon niks doen om ze tegen te houden. Ik dacht: 'Wat als ik zwanger word?'"

Uiteindelijk werd Kyalu vrijgelaten en keerde naar Goma terug. Na drie maanden in gevangenschap ontsnapte Abby en voegde zich bij haar.

Abby: "Het was ondraaglijk om te horen wat er met mijn vrouw was gebeurd. Ik voelde me totaal machteloos."

Kyalu: "Ik hield alles geheim. Als mensen het zouden horen, zou het oneervol zijn voor

mijn gezin. Het was alsof ik in een gevangenis leefde."

Abby: "Ik stuurde haar weg naar haar ouders. En daar kreeg ze de baby."

Kyalu: "Het was moeilijk voor Abby om mijn zoon te accepteren die uit verkrachting was voortgekomen".

Abby: "Ik voelde zoveel frustratie. Ik werd gewelddadig tegen iedereen om me heen. Het trauma dat ik voelde maakte me gek."

Waarom verkrachten de soldaten en de rebellen? Het is hun manier om de tegenstander te vernietigen. Als ze een vrouw verkrachten, vallen ze de bron van leven aan.

"Historisch gezien hebben we de meeste energie gestopt in het helpen van het slachtoffer", zegt Dr. Benoit Ruratotoye, directeur van de Hogeschool van het Meer in Goma. "En het is belangrijk dat we daarmee doorgaan. Maar om echt de cirkel van geweld te stoppen, moeten we ons ook op de bron concentreren. En die bron, dat zijn de mannen." Maar de vraag is hoe die verandering kan plaatsvinden. Wat kun je doen om het gedrag van de mannen te veranderen?

"We erkennen dat het gaat om mannen met psychische problemen. Ze moeten eerst helen van hun trauma."

"Living Peace is een methode om mannen te helpen om te gaan met geweldskwesties. Gewelddadige mannen. De methode is gebaseerd op de gemeenschap. Er worden trainers opgeleid om groepsessies te leiden. Dat is een heel effectieve strategie in een land waar geen therapeuten, psychologen of psychiaters zijn. De bevolking moet een manier vinden om zichzelf te helen", aldus Dr. Ruratotoye.

Abby: "Na alles wat er gebeurd was, had ik echt vrienden nodig".

Kyalu: "De eerste verandering die ik opmerkte, was dat hij begon vroeg thuis te komen".

Onderzoek naar het ontstaan van seksueel geweld

IMAGES (International Men and Gender Equality Survey) is een groot onderzoeksproject, gecoördineerd door het Internationale Centrum voor Onderzoek naar Vrouwen (ICRW) en de van oorsprong Braziliaanse NGO Promundo. Sinds 2009 is onderzoek van IMAGES uitgevoerd in meer dan 20 landen en zijn enquêtes gehouden onder meer dan 25.000 mannen en 16.000 vrouwen. De resultaten zijn verwerkt in een aantal publicaties die de basis vormen van Promundo's programma's in post-conflict situaties. Het rapport 'Het ontstaan van seksueel geweld: hoe groeit een jongen op tot verkrachter?' (2014) is gebaseerd op onderzoek in vijf landen (Chili, Kroatië, India, Mexico en Rwanda). Uit het onderzoek blijkt dat er geen verband is van seksueel geweld met opleidingsniveau, werksituatie, leeftijd of burgerlijke staat. Wel is van belang of de man als kind heeft blootgestaan aan risicofactoren zoals zelf slachtoffer zijn van (seksueel) geweld, verwaarlozing of getuige zijn van geweld tegen zijn moeder. Mannen die al lichamelijk geweld tegen hun vrouw gebruiken, blijken vaker seksueel geweld te plegen. Verkrachting in de oorlog creëert dus ook verkrachters. Verder draagt (overdavig) alcoholgebruik bij aan seksueel geweld. En er is een verband tussen naar de hoeren gaan en de mate van gebruik van seksueel geweld. Een positieve conclusie is dat de grote meerderheid van mannen geen seksueel geweld pleegt, en dat geldt voor alle onderzochte landen. Als die mannen zich actief en publiekelijk inzetten voor gendergelijkheid, kunnen ze een rolmodel worden voor (potentiële) verkrachters die hen kennen.

Elkaar weer gevonden

Abby: “Ik vond het eerst moeilijk om mijn manier van leven te veranderen. Mijn vrienden begonnen slecht over mij te praten. Ze zeiden dingen als: ‘Je draagt de last van een ander. Je bent zwak geworden.’ In hun ogen had ik alle waarde in de gemeenschap verloren. Maar toen werd ik geraakt door de ervaring van een andere man, die vergelijkbaar was met de mijne. Zijn vrouw was ook verkracht. Toen hij dat vertelde, voelde ik dat hij de pijn die ik voelde kon begrijpen. Ik realiseerde me dat het tijd was om de controle over mijn leven weer op te pakken en voor mijn gezin te zorgen.”

Kyalu: “Hij ging anders met me te praten”.

Abby: “Het beste was om de communicatie met mijn vrouw weer op gang te krijgen. Het was het belangrijkste huiswerk dat ik kreeg, om weer met mijn vrouw te praten. Zo vonden we de liefde terug die we verloren waren.”

Kyalu: “Toen hij begon ook voor mijn andere zoon te zorgen, geloofde ik m’n ogen niet. Was ik aan het dromen? Veranderen is spijt hebben. Hij veranderde, dus ik begon hem te vergeven.”

Ruratotoye merkt op: “We vechten tegen een cultuur, en cultuur is heel sterk. Maar ik geloof dat we in de goede richting bewegen.”

Abby: “We hebben een gezegde: als ik verander en jij verandert, verandert de hele gemeenschap”.

Abby studeert nu psychologie aan de Hogeschool van het Meer, bij Dr. Ruratotoye. Hij wil graag therapeut worden om getraumatiseerde mensen te helpen.

Elma Doeleman

<https://www.youtube.com/watch?v=TRMpWuEFT4c&feature=youtu.be>

Vrouwen in oorlogstijd

**Oorlog is als een monster met vele koppen.
Oorlog maakt letterlijk en figuurlijk alles kapot.
Oorlog maakt slachtoffers op vele terreinen.
Oorlog heeft alleen maar verliezers.**

Bij mijn laatste bezoek aan Syrië, in december 2016, zag ik overal wat de oorlog allemaal aangericht heeft. Er was veel vernietigd door bommen en aanslagen, maar ook waar dat minder het geval was, zag ik aan de gezichten van de mensen de algehele somberheid en droefenis. Ik zag op de markt veel vrouwen in zwarte kleding omdat ze in de rouw waren om familieleden.

Veel mannen zijn omgekomen in bij oorlogshandelingen, maar er zijn ook mannen bezweken aan hartaanvallen vanwege zware stress.

Er zijn ook mannen naar Europa gevlucht in de hoop dat ze hun vrouw en kinderen later kunnen ophalen. Helaas valt dat erg tegen, het is niet mogelijk of het duurt erg lang. Er zijn ook razzia's gehouden, mannen werden opgepakt om mee te vechten in het leger. De achtergelaten vrouwen zochten steun bij elke man die in hun buurt was.

Overall om me heen zag ik veel meer vrouwen dan mannen. Daardoor raakte de hele maatschappij ontwricht. Moslims konden al meerdere vrouwen hebben maar dat gebeurde slechts heel soms voor de oorlog; voor sommigen lijkt dat in deze oorlog tijd dé oplossing. Voor vrouwen is het echter vernederend om hun man te moeten delen met twee of meer andere vrouwen.

Relaties komen onder druk te staan, het veroorzaakt een toename van het aantal scheidingen. Vrouwen willen of kunnen niet alleen leven, ze nemen een slachtofferrol aan.

Mannen willen daar wel aan tegemoet komen. Het werkt prostitutie in de hand. Er zijn ook vrouwen die kicken op uniformen en ze gaan graag om met militairen in uniform. In oorlogstijd zijn er nog heel andere afschuwelijke zaken waarvan vrouwen de eerste slachtoffers zijn. Bijvoorbeeld: er ontstond weer een vorm van slavernij, meisjes werden aan de strijders aangeboden. En meisjes moesten vanwege de schreeuwende armoede op heel jonge leeftijd trouwen met mannen die heel veel ouder zijn dan zij. Wat ook gebeurde: een man werd ontvoerd, zijn vrouw kreeg bericht dat hij pas vrij zou komen als zij met de ontvoerder seks heeft gehad.

En de vijand probeert de familie-eer te vernietigen door de vrouwen openlijk te verkrachten.

De vernedering is het allergrootst als de vrouw verkracht wordt in het bijzijn van haar man of de dochter in het bijzijn van haar vader.

Het is zelfs voorgekomen dat een man in een mail aan zijn vriend berichtte dat hij vergif in het eten van zijn vrouw gedaan had om haar te doden om te voorkomen dat ze verkracht zou worden en daarna pleegde hij zelfmoord. Oorlog haalt het slechtste van de ‘mannelijkheid’ in mannen naar boven en vrouwen zijn daarvan het slachtoffer.

Oorlog maakt alles kapot. Alle mensen lijden, maar vrouwen het meest.

Yasmin Haider

VN zitten in de maag met verkrachting door vredessoldaten

Al sinds jaren worden de Verenigde Naties geplaagd door aantijgingen van verkrachting door militairen van vredesmissies in allerlei landen. De dit jaar aangetreden secretaris-generaal, Antonio Guterres, maakte in maart j.l. een nieuwe strategie bekend om deze praktijk een halt toe te roepen.

VN-vredesmissies worden ingezet in door oorlog geteisterde landen overal ter wereld met het doel deze te ondersteunen in de overgang naar vrede. Maar soms worden ze beschuldigd van misdaden tegen precies de mensen die ze zouden moeten beschermen. Uit een onderzoeksrapport (Associated Press - AP, augustus 2017) blijkt dat de Verenigde Naties tussen 2004 en 2016 bijna 2000 aantijgingen van seksueel geweld en misbruik hebben ontvangen. Maar de plegers gaan doorgaans vrijuit, zo stellen slachtoffers en activisten.

Bij de instelling van vredesmissies kort na de Tweede Wereldoorlog besloot de VN dat deze militairen gevrijwaard waren van vervolging door het gastland voor eventuele misdaden. In plaats daarvan zouden ze door hun eigen justitieel systeem berecht worden. Dit om te voorkomen dat groeperingen in het gastland hun werk zouden saboteren door valse aanklachten. Maar decennia later blijkt dat sommige vredessoldaten misbruik maakten van deze geprivilegieerde positie.

Sinds begin jaren negentig kwam er toenemende aandacht voor seksueel geweld tegen vrouwen en kinderen door blauwhelmen. Verkrachting, prostitutie, mensenhandel en kindermisbruik werden gemeld uit onder meer Congo, Mozambique, Eritrea, Somalië, Bosnië, Liberië en Sierra Leone. In 1994

stelde de VN Graça Machel, weduwe van de eerste Mozambikaanse president, aan om onderzoek te doen naar de effecten van gewapend conflict op kinderen. Haar rapport van augustus 1996 stelde als een van de eerste de kwestie van seksuele uitbuiting van kinderen door vredessoldaten aan de kaak en riep op tot beëindiging van de straffeloosheid. Maar de berichten over misbruik bleven aanhouden en in 2003 introduceerde toenmalig secretaris-generaal, Kofi Annan, een 'nultolerantie beleid' op het gebied van seksueel misbruik evenals een speciaal mechanisme om het aan te geven.

Maar het misbruik hield niet op. Aangeklaagde militairen werden vaak gewoon uit de missie gehaald en elders ingezet of terug naar huis gestuurd. Zelden kwam het tot een veroordeling. In het AP-rapport stonden verscheidene getuigenissen van jeugdige slachtoffers van Srilankese blauwhelmen in Haïti. In 2007 werden ruim 100 van deze mannen, beschuldigd van verkrachting, teruggestuurd naar huis. De Srilankese regering beloofde hen te vervolgen, maar heeft dat niet gedaan. En toch worden er nog steeds Srilankese militairen ingezet in VN-vredesmissies in Haïti en elders.

Niet alleen een individuele misdaad

Alle aandacht voor het gebrek aan rechtsvervolging van de daders verhult echter een

onderliggend probleem. Het seksuele geweld door vredesmilitairen is niet alleen een zaak van individueel crimineel gedrag. Het komt voort uit ingewortelde politieke culturen die dit geweld mogelijk maken en zelfs stimuleren. Vredesmissies worden samengesteld uit nationale contingenten, die verbonden zijn met de specifieke cultuur en politieke agenda van hun thuislanden. De Srilankese troepen die in Haïti werden ingezet waren leden van een militair apparaat dat twee decennia van een wrede burgeroorlog achter de rug had. Daarbij werden regelmatig schendingen van mensenrechten begaan. Met name verkrachting werd ingezet als een vorm van politieke onderdrukking en als vergeldingsmaatregel in het conflict tussen het Srilankaanse leger en de Tamil Tijgers. Dit werd praktisch nooit aangeklaagd. Het standaard antwoord van de opeenvolgende Srilankese regimes op beschuldigingen van militaire verkrachting was ontkenning of hoogstens een oppervlakkig onderzoek dat nergens toe leidde. Srilankese militairen weten dat ze niet bestraft worden voor seksuele misdaden. Zij nemen deze cultuur mee naar vredesmissies en ondergraven hiermee het vertrouwen van de lokale bevolking in de missie en uiteindelijk in de staat. Zo wordt het hele doel van de vredesmissie in de waagschaal gesteld.

In de doofpot ermee

Veel deskundigen beschuldigen de Verenigde Naties ervan bewust de ogen te sluiten voor seksueel geweld van blauwhelmen. Een voorbeeld is Kathryn Bolkovac, een Amerikaanse onderzoeker die was ingehuurd om seksueel misbruik en gedwongen prostitutie van VN-personeel in Bosnië onder de loep te nemen. Toen ze haar verslag indiende bij haar chefs met details over een kring van seks handelaars onder VN politiemensen uit Oekraïne, Pakistan, Roemenië, Duitsland en Amerika,

in samenwerking met lokale criminele bendes, werd ze ontslagen. Bolkovac werd daarop activist voor vrouwenrechten in conflictgebieden. "Ik heb al 15 jaar over dit onderwerp gesproken", verzuchtte ze onlangs tegen Al-Jazeera, "maar er is heel weinig vooruitgang". Bolkovac gelooft dat de VN een bolwerk is van valse rapporten, gebrek aan verantwoording en doofpot-beleid.

Kan dit seksueel geweld worden gestopt?

Op 9 maart 2017 bracht de nieuwe secretaris-generaal, Antonio Guterres, een rapport uit dat hij beschreef als 'een nieuwe aanpak om seksuele uitbuiting en misbruik tegen te gaan'. De nieuwe aanpak richt zich op vier hoofdpunten: prioriteit geven aan slachtoffers; stop de straffeloosheid; betrek de *civil society* en externe partners; en verbeter het niveau van training en transparantie. Helaas, de 'nieuwe aanpak' gaat niet gepaard met extra fondsen. Volgens het rapport zullen de 'geschatte bedragen die hiervoor nodig zijn' worden opgenomen in een reeds goedgekeurde begroting en dus 'niet leiden tot extra benodigde uitgaven'.

De Amerikaanse NGO Aids Free World, die herhaaldelijk heeft aangedrongen op het instellen van een onafhankelijk orgaan om misdaden begaan door VN-personeel te onderzoeken, heeft er een hard hoofd in. Hun communicatieman, Gill Mathurin, meent dat doorgaan op de weg van zichzelf controleren nergens toe leidt. Uiteindelijk draait het om verantwoording. "VN-troepen moeten weten dat ze aangesproken zullen worden op hun daden. Het moet duidelijk gesteld: dit zijn de regels. Als je een misdaad begaat, word je vervolgd. En je gaat de cel in. Punt uit."

Elma Doeleman

Bronnen: Al-Jazeera, AP, VN

Geweld tegen vrouwen moet in de kiem gesmoord

Het aanpakken van seksueel geweld is niet eenvoudig. Het vereist specifieke vaardigheden van de VN-peacekeepers. Patrick Cammaert uit zijn noodkreet voor meer financiële hulp voor het trainen van peacekeepers, officieren en lokale politie in (post-)conflictgebieden, om de noodzakelijke mentaliteitsomslag bij de plegers van seksueel geweld te kunnen bewerkstelligen. Een respectvolle en humane houding tegenover vrouwen en mannen in conflictsituaties dient volgens Cammaert te worden afgedwongen. Hij reist dan ook de hele wereld over om genoemde trainingen te verzorgen, waarbij centraal staat wat je moet doen wanneer je getuige bent geweest van seksueel geweld. Het is belangrijk dat de plegers van zulke misdrijven weten dat ze niet ongestraft weg kunnen komen. Adriëne Schillemans interviewde Cammaert¹. Hoewel het interview drie jaar oud is, is het volgens de generaal nog even relevant als toen.

Een van uw (bijna legendarische) uitspraken ten tijde van uw MONUC-missie² in de Democratische Republiek Congo was dat vrouwen in oorlog meer te vrezen hadden dan soldaten, waarmee u aangaf met eigen ogen te hebben gezien dat het verkrachten van vrouwen als oorlogswapen werd ingezet. Hoe is indertijd op deze uitspraak gereageerd?

Dit is een uitspraak die ik heb gedaan in 2008, toen ik de VN-Veiligheidsraad adviseerde voor de aanneming van Resolutie 1820 betreffende seksueel geweld tegen vrouwen en kinderen, waarbij groepsverkrachting werd opgenomen als oorlogsmisdaad³ en 'misdaad tegen de menselijkheid'. Ik had het toen nooit voor mogelijk kunnen houden dat deze woorden wereldwijd zo'n impact zouden krijgen en tot op de dag van vandaag nog hebben. Er wordt immers nu nog steeds naar verwezen, want het is spijtig genoeg nog steeds actueel.

Hoe hebben de Verenigde Naties uw ideeën opgepakt?

Ik was natuurlijk maar één bouwsteentje in het geheel. Ik ben niet de enige die zich met dit onderwerp bezighoudt. Aan de andere kant zijn er waren er op een bepaald niveau niet veel mannelijke militairen die zich als ambassadeur ter bestrijding van seksueel geweld tegen vrouwen en kinderen in conflictsituaties opwierpen. In die zin, en gezien mijn ervaring als VN-commandant te velde, heeft het natuurlijk meer impact als je daar iets over zegt bij de VN in New York. Daarnaast heb ik op vele workshops en seminars erover gesproken en word ik ook veelvuldig door UN WOMEN³ uitgenodigd om lezingen te geven, bijvoorbeeld als onderdeel van zogenaamde UN Mission Leaders Courses, opleidingscursussen voor Special Representatives en Force Commanders. Bij al dit soort activiteiten kan ik mijn kennis uit de praktijk overbrengen en dat betekent dat je leiders en toekomstige

leiders van VN-missies bijbrengt meer aandacht te hebben voor de bestrijding van seksueel geweld. Je kunt stellen dat het een heel langzaam proces is, maar ook dat er zeker een goede ontwikkeling op gang is gebracht.

Er is een VN Special Rapporteur ingesteld voor geweld tegen vrouwen in oorlogsgebieden, die alles wat zij ontvangt aan informatie aanklaart bij de Mensenrechtenraad in Genève. Maar is het mensenrechteninstrumentarium wel voldoende om de kwetsbaarste groepen in conflictsituaties te beschermen?

Er zijn veel mensen zijn die zich vanuit de mensenrechten bezighouden met deze misdaden, dus je kunt niet zeggen dat er te weinig wordt gedaan. Velen leveren forse inspanningen op dit vlak; ook talrijke organisaties, die alle proberen hun activiteiten enigszins te coördineren. Het blijft uiteindelijk een zaak van bonzen op deuren en regeringen achter de vordden zitten, om ervoor te zorgen dat militairen en politie beter opgeleid worden. Ik neem dan ook regelmatig deel aan cursussen in het kader van het Global Peace Operations Initiative (GPOI). Dit door de Amerikaanse overheid gefinancierde programma verzorgt bijvoorbeeld trainingen voor commandanten van VN-contingenten die naar Afrika worden uitgezonden.

Welke mogelijkheden ziet u zelf om het geweld tegen vrouwen in conflictsituaties uit te bannen?

Het onderwerp moet voortdurend op de internationale agenda's blijven staan. In algemene zin gebeurt dit thans nog niet genoeg. Het zou al een grote stap voorwaarts zijn als we de lokale bevolking kunnen leren voor seksueel geweld uit te komen en het uit te durven spreken. Dan kunnen met hulp van de internationale gemeenschap systemen wo-

Patrick Cammaert is generaal-majoor van de mariniers b.d., die aan diverse peacekeeping-operaties leiding heeft gegeven. Eind 2002 werd hij benoemd tot adviseur voor vredesmissies van de Verenigde Naties; daarmee was hij de eerste adviseur van secretaris-generaal Kofi Annan. In 2005 werd hij commandant van de oostelijke divisie van de VN-missie in Congo. Twee jaar later, in 2007, verliet hij de actieve dienst. Op 9 oktober 2008 ontving hij de Carnegie Wateler Vredesprijs vanwege zijn verdiensten voor de internationale vrede en in december 2009 werd hij benoemd tot VN-gezant ter bestrijding van seksueel geweld in conflictgebieden.

Generaal-majoor Patrick Cammaert, van het Korps Mariniers, als aanvoerder van VN-vredesstroepen MONUSCO in Congo, augustus 2005. Foto: Sven Torfinn / Hollandse Hoogte

den opgezet die ervoor zorgen dat de daders van seksueel geweld werkelijk worden vervolgd en gestraft.

Tegenwoordig is er ook aandacht voor geweld tegen mannen in conflictsituaties.

Dit heeft lang op zich laten wachten.

Wat is de oorzaak daarvan, denkt u?

Het is in de betrokken landen vrijwel een onbespreekbaar onderwerp. Op seksueel geweld tegen mannen en jongens in (post-)conflictsituaties rust nog altijd een enorm taboe. We zijn al heel blij dat vrouwelijke slachtoffers van seksueel geweld er vaker voor uitkomen, zodat het meer bespreekbaar is. Bij die discussies moeten we seksueel geweld tegen mannen en jongens niet uit de weg gaan. Er is nog wel een lange weg te gaan op dit terrein.

Hoe kan Nederland een bijdrage leveren aan de doelstelling het seksueel geweld tegen vrouwen (en mannen) in de kiem te smoren?

De overheid zou financieel kunnen bijdragen aan de trainingen waarover ik sprak en voorts bijvoorbeeld ook Nederlandse bedrijven hiertoe kunnen stimuleren. Nederland zou

meer kunnen bijdragen aan vredesoperaties, zowel op groot- als kleinschalig niveau. Nederland kan ook bilateraal projecten steunen om te zorgen voor hulp aan de slachtoffers. Maar ook particulieren kunnen wat doen. Zo zit ik zelf in de adviesraad van de Stichting Mukomeze⁴, die zich inzet voor slachtoffers van seksueel geweld gepleegd tijdens de genocide in Rwanda. Vaak wordt vergeten dat de gruwelijkheden waarmee seksueel geweld gepaard gaat, langdurige psychische trauma's en lichamelijk letsel veroorzaken. Ook dit onderwerp verdient onze aandacht en zorg. Hier kunnen wij allemaal, dus ook jij en ik, samen iets aan doen!

Adriënne Schillemans, Nederlandse Vereniging voor de Verenigde Naties (ingekort)

¹ Gepubliceerd in VN Forum 2013/1

² MONUC: de United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo

³ UN WOMEN: United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women

⁴ Stichting Mukomeze verbetert de levensomstandigheden van vrouwen en meisjes die allerlei vormen van seksueel geweld tijdens de genocide van 1994 in Rwanda hebben overleefd

The Whistleblower (De klokkenluider)

Deze film uit 2011 vertelt het schokkende relaas van de handel in en verkoop van jonge meisjes in Bosnië, waarbij lokale politiemensen en VN vredeshandhavers diep bij betrokken waren.

De film is gebaseerd op het ware verhaal van Kathryn Bolkovac, een Amerikaanse politieagente uit Nebraska, die werd aangesteld als onderdeel van de VN vredesmissie in Bosnië. Ter plekke ontdekte ze al gauw dat er een levendige handel bestond in jonge meisjes die werden verkocht voor prostitutiedoeleinden. Toen ze haar bewijzen aan haar superieuren liet zien, werd het geïgnoreerd en toen ze het hogerop zocht werd ze ontslagen.

Bolkovac kwam erachter dat medewerkers van het Amerikaanse beveiligingsbedrijf, DynCorp International, direct betrokken waren bij deze handel, maar ook lokale politieagenten en VN vredeshandhavers deden er van harte aan mee. Ondanks haar onthullingen, werd DynCorp later door de Amerikaanse regering gecontracteerd in Iraq en Afghanistan en ook ingezet in Louisiana na Katrina.

De film is opgezet als een spannende thriller met Rachel Weisz in een formidabele rol als Bolkovac. Ze speelt de agente als een rustige, intense vrouw, die zich emotioneel erg betrokken voelt bij enkele meisjes die ze persoonlijk heeft leren kennen en beloofd heeft te beschermen. Om klachten over verkrachting en gedwongen prostitutie te onderzoeken bezoekt ze privé clubs waar jonge meisjes worden tentoongesteld en gevangen gehouden tot ze aan individuen worden verkocht die hen naar believen kunnen gebruiken.

Bolkovac neemt het onderzoek praktisch in haar eentje ter hand, omdat haar collega's of zelf betrokken zijn bij de misstanden of bang zijn hun baan te verliezen als ze meewerken. De agente komt zelf ook in dreigende situaties terecht,

maar ze blijft stug doorzetten omdat ze gelooft dat de waarheid bekend zal worden en de daders gestraft. In de mannelijke wereld waarin Bolkovac moet opereren lopen veel mannen rond die haar als een sex object zien en seksuele agressie zien als een uiting van hun mannelijkheid. Het is duidelijk dat van alle mannen wordt verwacht dat ze meedoen of tenminste een oogje dicht knijpen.

Het is niet de eerste keer dat er berichten naar buiten komen over seksuele misdaden begaan door gecontracteerde beveiligingsbedrijven en zelfs VN personeel. Maar er lijkt voorsnog niet veel te veranderen en we kunnen alleen maar gissen wat er onder het topje van de ijsberg gebeurt.

Kathryn Bolkovac heeft na haar ontslag een boek gepubliceerd over haar ervaringen en is sindsdien een activiste tegen misbruik van vrouwen in post-conflict situaties.

Titel: The Whistleblower

Regisseur: Larysa Kondracki

Jaar: 2011

Seksueel geweld in Zuid-Sudan is geen spontane uitbarsting

Irine Ako is een genderspecialist uit Kameroen die voor Cordaid in Zuid-Sudan werkt. Ze was in Nederland voor een overleg met Tweede Kamerleden over wat Nederland, als lid van de VN Veiligheidsraad, kan doen voor vrouwen en jongeren in conflictgebieden. De Veiligheidsraad stimuleert wereldwijd de deelname van vrouwen aan vredesprocessen middels een aantal resoluties, waarvan Resolutie 1325 de bekendste is.

Irine Ako schetst de situatie in Zuid-Sudan als volgt: 20% van de bevolking is op de vlucht, waarvan de grote meerderheid vrouwen met kinderen. De regering heeft een actieplan gemaakt voor deelname van vrouwen aan vredesbesprekingen en wederopbouw, maar het blijft papier zolang de plannen niet leiden tot concrete resultaten voor de mensen in de woongemeenschappen.

Irine Ako

Het zijn plaatselijke comités die ze in praktijk kunnen brengen, met financiële steun van buiten. Daarbij moet rekening gehouden worden met het feit dat mensen steeds verhuizen. Irine geeft een waarschuwing mee: *“Projecten kunnen niet te strak afgerekend worden op aantallen. Je moet erop letten dat je realistische doelen op korte termijn stelt, die ook in de huidige omstandigheden in Zuid-Sudan bereikt kunnen worden”*. We hebben een gesprek met haar in de lobby van haar hotel in den Haag.

U werkt als Afrikaanse deskundige voor een Nederlandse organisatie in Zuid-Sudan.

Mogen we vragen wat uw achtergrond is?

Ik ben geboren in Kameroen. Ik studeerde genderwetenschap, sociologie en antropologie. Mijn eerste baan was in Kameroen, bij de Nederlandse ontwikkelingsorganisatie SNV. Via hen kon ik een masteropleiding in Duitsland volgen in ontwikkelingsbeleid. Vervolgens heb ik in Liberia gewerkt bij de VN Voedsel- en Landbouworganisatie FAO, waar ik coördinator inkomen en vredesopbouw was. In Kenya werkte ik daarna voor het Urgent Action Fund. En in Mali voor UN-Women. Ik kan mijn gezin niet meenemen naar die landen. Ik zie hen als ik met verlof ben.

Wat bedoelde u toen u de Nederlandse politici in de bijeenkomst aansprak op realistische doelen voor vrede en veiligheid in Zuid-Sudan?

De ervaring leert dat je Vredeswerk altijd moet combineren met praktische zaken om duurzaam effect te krijgen. Ik zal een voorbeeld geven. Van 2014 tot 2016 werkte ik voor UN-Women in een project waar inkomensversterking en weerbaarheid gecombineerd werden in het programma, waarvan vredesopbouw het doel was. We werkten met zogenaamde ‘Peace Huts’, een veilige plek waar vrouwen uit meerdere dorpen bij elkaar kunnen komen. De vrouwen spraken over allerlei concrete zaken en over lief en leed uit hun dagelijkse leven. Gaandeweg werd het ook een plek waar conflicten uit de dorpen bemiddeld konden worden en waar oplossingen gezocht werden. Ook kwamen zaken als ongelijkheid en geweld aan de orde. Meestal wordt in de Peace Hut ook een gezamenlijke leen-kas bewaard: de vrouwen, die boer of handelaar zijn, leggen wekelijks geld in en kunnen ook uit de kas lenen als het nodig is. Je kunt dus afspreken dat je Peace Huts helpt installeren; maar als de oorlog komt en de vrouwen moeten vluchten naar een ander dorp, gaat veel van de continuïteit verloren. Tegelijk echter verspreidt wat ze geleerd hebben in de praktijk dan weer naar andere dorpen. Zie <https://www.youtube.com/watch?v=Beged43P8uo> over de werking in Liberia.

Je functie is lobbycoördinator voor Resolutie 1325 van de Veiligheidsraad in Zuid-Sudan. Wat betekent dat?

We pleiten vooral voor veilige toegang tot rechtsspraak bij seksueel geweld. We gaan daarvoor praten met het leger, de politie en geloofsorganisaties om na te gaan of er gevallen zijn waar vrouwen niet gehoord of niet

Steward Women

Josephine Chandiru Drama is programma-directeur van Steward Women, een Zuid-Sudanese vrouwenorganisatie die zich bezig houdt met empowerment en welzijn van vrouwen en het veilig stellen van hun rechten. Naar aanleiding van de golf van geweld in vluchtelingenkampen heeft Steward Women opgeroepen tot onmiddellijke maatregelen, zoals:

Daders van seksueel geweld confronteren met de wet; erop toezien dat geüniformeerde en gewapende manschappen hun naam en identificatienummer zichtbaar dragen; seksueel misbruik rapporteren; een speciale telefoonlijn van Steward Women daarvoor openstellen; veiligheid in de kampen verbeteren; de verwijzing regelen voor slachtoffers naar veilige plaatsen waar ze verzorgd kunnen worden; voorlichting aan vluchtelingen over hun (seksuele) rechten.

Josephine Chandira Drama, second from the left (wearing a white t-shirt), on Women's Day 2015 (photo: Frederique van Drumpt/Cordaid)

Vluchtelingenkamp, Zuid-Sudan

begrepen zijn als ze een aanklacht indienden. We kunnen dit werk doen ondanks de oorlog, omdat de wetgeving in Zuid-Sudan goed is en vrouwen bescherming biedt. We proberen dus samen uit te vinden wat er gebeurd is en hoe de procedures in de praktijk verbeterd kunnen worden. Over het algemeen zijn kerken een plek waar je deze zaken veilig aan de orde kunt stellen. We hebben ook steun van de VN om psycho-sociale training en bewustmakingsavonden te organiseren voor de politie en voor vredesmissies, in ons geval de UNMISS.

Verder werken we aan een inclusieve samenleving, waar verschillende bevolkingsgroepen samen naar oplossingen zoeken. Vooral interne vluchtelingen en jongeren worden vaak buitengesloten, we willen dat voorkomen. Vrouwen kunnen goed omgaan met inclusief denken, want ze zijn al gewend samen te werken in projecten die bedoeld zijn om hun inkomen te verhogen, met vrouwen uit andere dorpen of van een andere stam met soms een ander geloof.

Voor vrede is ook economische vooruitgang erg belangrijk. We hebben in Zuid-Sudan een wet dat 3% van de olie-inkomsten ten goede moet komen aan de lokale gemeenschappen

op de plekken waar olie gevonden wordt. De meeste dorpen weten dit niet en de autoriteiten vertellen het niet. Het is onze taak om ervoor te zorgen dat die wet uitgevoerd wordt.

Amnesty International heeft een rapport gepubliceerd over het systematisch gebruik van seksueel geweld in de gevechten, op grote schaal. Is dat voor uw werk van belang?

Ik kan bevestigen dat verkrachting systematisch gebruikt wordt als oorlogswapen. Het is geen spontane uitbarsting van seksueel geweld onder het mom dat mensen drugs gebruikt hebben. Er zijn ook mensen die zeggen dat het iets is dat vrouwen toch wel gewend zijn, maar dat is een laf excuus om de gruwelijke feiten te ontkennen. We weten zeker dat deze zogenaamde uitbarstingen zijn opgeroepen en gecontroleerd worden. Het is onmiskenbaar een misdrijf, zowel binnen de Zuid-Sudanese wetgeving als in de internationale verdragen die Zuid-Sudan ondertekend heeft. We moeten niet langer hierover zwijgen. Niet alleen op internationaal niveau natuurlijk, maar vooral in de woongemeenschappen zelf is het belangrijk op tafel te krijgen wat er gebeurd is, met zoveel moge-

lijk details over de daders, de daad, de tijd en de plaats. Vrouwen vluchten vaak na de verkrachting naar andere dorpen, zonder dat ze aangifte doen. Dan is moeilijk te achterhalen wat er gebeurd is. Vaak schamen vrouwen zich ook. En ze willen niet bekend staan als slachtoffers van seksueel geweld omdat het onwaarschijnlijk is dat de daders ooit berecht zullen worden via de lokale rechtsspraak in hun district. Ze zouden hun aanklacht moeten indienen bij de provinciale rechtbank of in de hoofdstad, en dat is een bijzonder ingewikkelde procedure, waar je voor moet reizen - en dat is weer erg lastig tijdens de oorlog. Veel vrouwen weten bovendien niet dat verkrachting bij wet verboden is.

Joke Oranje en Annette Bool

Do not remain silent

Amnesty International publiceerde, in samenwerking met Zuid-Sudanese mensenrechtenverdedigers, het rapport 'Survivors of Sexual violence in South Sudan call for justice and reparation'. De Sudanese partners kregen een interviewtraining over dit onderwerp, zodat betrouwbare gegevens verzameld konden worden. Het document laat zien hoe sinds 2013, toen de gevechten uitbraken, duizenden mensen in heel Zuid-Sudan slachtoffer zijn geworden in een golf van seksueel geweld. De interviews vonden plaats in steden en dorpen in vier staten van Zuid-Sudan en in drie vluchtelingennederzettingen in het noorden van Oeganda. Honderdacht-enzestig slachtoffers van seksueel geweld werden geïnterviewd, onder wie zestien mannen. Omdat seks tussen mannen in Zuid-Sudan een misdrijf is, lijkt het waarschijnlijk dat dit het aantal meldingen door mannen en jongens beïnvloedt. Uit het onderzoek blijkt dat het gaat om etnisch gemotiveerde aanvallen, met voorbedachten rade, door troepen zowel van de Dinka als de Nuer groeperingen. De verhalen van de slachtoffers zijn met ijzige details beschreven. Vaak gaat het om groepsverkrachtingen met stokken en met messen. De verkrachtingen vinden plaats bij aanvallen op dorpen, bij controleposten in en om kampen, en op politiebureaus. Amnesty dringt er bij al de betrokken partijen op aan om het zwijgen over dit geweld te doorbreken. De VN Raad voor de Mensenrechten heeft alarm geslagen naar aanleiding van het rapport.

Weapon of War

In de Democratische Republiek Congo zijn volgens een officiële schatting meer dan honderdvijftigduizend vrouwen en meisjes slachtoffer geworden van verkrachting, zowel door het leger als door de rebellen. In werkelijkheid is hun aantal vele malen groter omdat talloze vrouwen verzwijgen dat zij verkracht zijn, uit schaamte of uit angst om verstoten te worden. De Nederlandse documentairemakers Ilse en Femke van Velzen laten in hun film de daders aan het woord.

Weapon of War' gaat over een kapitein in het leger en over een voormalige rebel. Wat bewoog hen? De gewezen rebel vertelt hoe hij door de oorlog in een beest veranderde om te overleven zonder geld en steun. Hij heeft psychische klachten en besluit te stoppen met het slikken van pillen en om een van zijn slachtoffers te ontmoeten en om vergoeding te vragen. De kapitein werkt nu als aalmoezenier. Hij ziet het als zijn opdracht om verkrachters te confronteren met de gevolgen van hun misdrijven en hen te leren vrouwen te respecteren. Hij stuit op tegenwerking en onbegrip, maar blijft vastbesloten doorgaan met zijn missie. We zien in de film gesprekken die hij heeft met getraumatiseerde daders om in het reine te komen met het verleden. En passant geeft hij aan dat soldaten vaak de opdracht meekregen een dorp te veroveren en dan alles te nemen en/of te vernietigen: huizen, goederen, vee en vrouwen.

De film is persoonlijk en ontroerend. We zien hoe de oorlog nog lang doorwerkt in het gedrag van mannen en de relatie tussen mannen en vrouwen blijvend verstoort. "Ze gingen vrouwen steeds meer zien als een ding dat je kunt gebruiken als je wilt. Ze vergaten dat vrouwen mensen zijn met gevoelens," zegt de aalmoezenier. De jonge vrouw die door haar verkrachter gevraagd wordt haar te vergeven, zegt: "Ik wil dat je begrijpt dat je mijn leven hebt verwoest. Niemand wil meer met

me trouwen, mijn familie moet voor me zorgen, ik heb geen toekomst meer. Toch wil ik je vergeven, want we moeten de oorlog en het geweld achter ons laten". Om het gedrag van mannen in oorlog te veranderen is het nodig te begrijpen hoe het verleden doorwerkt. Deze film is daarvoor een echte aanrader.

Titel: Weapon of War

Regisseur: Femke en Ilse van Velzen

Jaar: 2010

Organisaties in Nederland

Een aantal organisaties in Nederland werken aan 'Conflict-Related Sexual Violence' (CRSV), de officiële term voor wat in dit blad 'Seksueel Geweld in Gewapende Conflicten' genoemd wordt. Één van die organisaties, IMPACT, heeft meegewerkt met de redactie om in kaart te brengen wie wat doet. Hieronder volgt een overzicht. We kunnen niet garanderen dat dit volledig is. Het is bedoeld als een gids voor wie wil bijdragen aan een wereld waarin conflict-gerelateerd seksueel geweld tot het verleden behoort. Onze hoop is dat dit overzicht een begin vormt van mogelijke toekomstige ontmoetingen en samenwerkingsverbanden tussen organisaties werkzaam in Nederland op het terrein van CRSV.

IMPACT: Center against Human Trafficking and Sexual Violence in Conflict

www.impact-now.org; info@impact-now.org;
Anne-Marie de Brouwer, a.debrouwer@impact-now.org;
Eefje de Volder, e.devolder@impact-now.org

Begin 2017 is in Nederland een expertisecentrum opgericht op het gebied van conflict-gerelateerd seksueel geweld en mensenhandel, IMPACT. Stichters zijn Anne-Marie de Brouwer en Eefje de Volder, die jarenlange ervaring combineren met een gezamenlijke passie voor en visie over deze thema's alsmede de relatie daartussen. De missie van IMPACT is bij te dragen aan de voorkoming en adressering van conflict-gerelateerd seksueel geweld en mensenhandel middels onderzoek/advies, educatie/bewustwording, capacity building/training, en empowerment projecten/advocacy.

Conflict-gerelateerd seksueel geweld en mensenhandel kunnen apart gezien worden, maar liggen tevens in elkaars verlengde. Gemeenschappelijke aspecten zijn bijvoorbeeld het stigma dat vaak kleeft aan slachtoffers, lastige zaken in de jurisprudentie bij berechting, en moeilijkheden waar kinderen geboren uit verkrachting (en hun moeders) mee

worden geconfronteerd.

IMPACT is begonnen met onderzoek voor organisaties die invloed hebben op kennis gedreven veranderingen in praktische situaties, zoals bijvoorbeeld de 'International Nuremberg Principles Academy', die een wereldwijde database op het gebied van conflict-gerelateerd seksueel geweld op heeft gezet, die ten dienste staat aan onderzoekers en strafvervolgers. Daarnaast wordt een breed onderzoek naar mensenhandel uitgevoerd, waar met name op arbeidsuitbuiting gelet wordt. Onderzoek op het terrein van conflict-gerelateerd seksueel geweld is in voorbereiding, bijvoorbeeld: mannen/jongens als slachtoffers, vrouwen als daders, en kinderen geboren uit conflict-gerelateerd seksueel geweld. Deze onderwerpen zijn vaak nog taboe of onvoldoende bekend, terwijl reeds bestaand onderzoek uitwijst dat het regelmatig voorkomt.

Een tweede activiteit van IMPACT is onderwijs. In de zomer is een 2-weekse zomercursus gegeven aan de Universiteit van Tilburg aan studenten over CRSV en mensenhandel. Er wordt verder nagedacht over de ontwikkeling van modules die in de curricula van onderwijsinstellingen geïntegreerd kunnen worden. Ook in het buitenland geeft

IMPACT trainingen, zoals bijvoorbeeld de training in Oeganda over de vervolging van conflict-gerelateerd seksueel geweld voor Oegandese rechters, aanklagers, advocaten, en NGOs. Juist het trainen van professionals die in aanraking komen met de aanpak van conflict-gerelateerd seksueel geweld, maar minder kennis hebben over bijvoorbeeld de definities van deze misdrijven, bewijs-kwesties, slachtoffer benadering, en uitdagingen rondom de vervolging, zijn uitermate belangrijk voor een effectieve en slachtoffer-vriendelijke aanpak.

Volgend jaar zal IMPACT een tweede geactualiseerde editie van het boek 'The Men Who Killed Me: Rwandan Survivors of Sexual Violence' (ook uitgebracht als 'De mannen die mij hebben vermoord') uitgeven, gecombineerd met video-materiaal. Dit boek bestaat uit verhalen en foto's van 17 Rwandese genocide overlevenden van conflict-gerelateerd seksueel geweld. Na 10 jaar is het belangrijk om te laten zien wat niet alleen de gevolgen van conflict-gerelateerd seksueel geweld op hun leven is, maar ook hoeveel veerkracht zij hebben in het weer oppakken van hun leven. Op basis van dit materiaal kunnen ook theatervoorstellingen ontwikkeld worden.

Dr. Dennis Mukwege stichting

www.mukwegefoundation.org; Benjamin Duerr, duerr@mukwegefoundation.org; Margriet Veenma, margrietveenma@gmail.com

De Dr. Denis Mukwege Foundation is opgericht in 2016 om wereldwijd het probleem van seksueel geweld in conflictgebieden op de kaart te zetten en uiteindelijk te stoppen. Denis Mukwege is een vooraanstaande Congolese arts en mensenrechtenactivist die in de afgelopen jaren tienduizenden slachtoffers van seksueel geweld in Bukavu, Oost-Congo heeft geopereerd. In zijn ziekenhuis wordt een uniek, succesvol holistisch model toege-

past om slachtoffers niet alleen medische en psychologische zorg, maar ook juridische en sociale ondersteuning te kunnen bieden. Behalve arts is hij uitgesproken duidelijk als het erom gaat het probleem van seksueel geweld tegen vrouwen aan de kaak te stellen.

De Stichting werkt nauw met Dr. Mukwege en zijn team samen om hun expertise en ervaring ook in andere landen toe te passen - bij voorbeeld in Guinee, de Centraal Afrikaanse Republiek en Noord-Irak. Daarnaast lobbyen ze bij regeringen om in actie te komen en zijn ze bezig met de een wereldwijde beweging tegen conflict-gerelateerd seksueel geweld, vanuit initiatieven van overlevenden van seksueel geweld uit verschillende landen.

Stichting Mukomeze

www.mukomeze.nl, Martine van den Heuvel, info@mukomeze.nl, Anne-Marie de Brouwer, anne-marie@mukomeze.nl

Stichting Mukomeze werkt samen met haar Rwandese partnerorganisatie Solace Ministries aan de verbetering van de levensomstandigheden van vrouwen en meisjes die allerlei vormen van seksueel geweld tijdens de genocide van 1994 in Rwanda hebben overleefd. Het doel van Stichting Mukomeze ('Empower her') is een positieve impact te geven aan de levens van deze vrouwen en meisjes door hen fysiek, psychologisch, materieel, sociaal, economisch en spiritueel te steunen om zo bij te dragen aan hun "empowerment". Stichting Mukomeze voert velerlei empowerment-projecten in Rwanda uit, met een focus op trauma-counselling en inkomst-genererende projecten.

Rutgers, kenniscentrum seksualiteit

www.rutgers.nl; Rachel Ploem, r.ploem@rutgers.nl, Advisor Gender & SRHR; en Kari Postma, k.postma@rutgers.nl,

Program Developer Forced Migration & SRHR

Rutgers werkt aan verbetering van de seksuele en reproductieve gezondheid en rechten (SRGR). Dit is nauw verweven met gender-normen en -waarden. Rutgers besteedt specifieke aandacht aan conflict-gerelateerd seksueel geweld door middel van programma's in fragiele staten, zoals bijvoorbeeld:

- *The World Starts With Me*, het internationale seksuele educatieprogramma, aangepast voor Burundi, en gericht op het bevorderen van gendergelijkheid en verbetering van de seksuele en reproductieve gezondheid van jongeren.

- *Prevention+*, een vijfjarig programma uitgevoerd in Rwanda, Uganda, Indonesië en Pakistan, gericht op preventie van GBV, door het engageren van (jonge) mannen in de leeftijd 15-35 jaar in een proces van cultuurverandering.

- *NICHE-GBV-Great Lakes Region*, in samenwerking met het Regional Training Facility (Kampala) voor versterking van trainingsprogramma's voor Politie, Justitie, Medische en Sociale Zorg in de preventie van GBV. Het programma traint overheidsdiensten uit 12 landen in het Grote Meren Gebied.

- *Forced Migration & SRHR*, met als doel de seksuele en reproductieve gezondheid en rechten van vluchtelingen binnen humanitaire settings (zowel binnen als buiten hun land van herkomst) te versterken.

In de projecten wordt de zgn. gender-transformatieve benadering toegepast, waarbij mannen als 'agent of change' worden beschouwd in nauwe afstemming met versterken van (economische) positie van vrouwen, preventie van Gender Based Violence (GBV) en het verbeteren van de voorlichting over SRGR.

De projecten van Rutgers worden mede gefinancierd door het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

War Trauma Foundation

www.wartrauma.nl;

Martin Stolk, M.Stolk@wartrauma.nl

De War Trauma Foundation versterkt de geestelijke gezondheidszorg en psychosociale hulp voor mensen die met oorlog of rampen geconfronteerd zijn. Het gaat met name om het mentale aspect. De War Trauma Foundation is een technische organisatie en werkt met een klein team en een flexibele groep van psychologen en psychiaters als vrijwilligers. Voorbeelden:

- Yezidi vrouwen: versterking van de psychosociale hulpverlening van de Emma Foundation in Erbil, Irak-Kurdistan. Deze heeft tot nog toe 800 vrouwen ondersteund die door IS ontvoerd waren.

- Oost-Congo: samenwerking met de Panzi Foundation in Bukavu en de Dennis Mukwege Foundation in Den Haag om hun psychische hulpverlening aan kinderen en jongeren die geconfronteerd zijn met seksueel geweld te verbeteren.

Women's International League for Peace and Freedom (WILPF)

www.wilpf.org/netherlands; J.G. Meyboom, meyboom@casema.nl; consultora@planet.nl

De WILPF besteedt aandacht aan conflict-gerelateerd seksueel geweld via het internationaal secretariaat in London. WILPF is een van de oudste internationale organisaties voor vrede en vrouwenrechten. Ter gelegenheid van de top-bijeenkomst van de Verenigde Naties in New York jongstleden september heeft WILPF haar rapport over de militaire aanwezigheid in Djibouti gepubliceerd, *Remote Warfare and Sexual Violence in Djibuti*. Tenminste zes landen hebben militaire bases in Djibouti, en nog eens 4 landen hebben er militairen gestationeerd. Deze aanwezigheid creëert een markt voor seks, met de falende controle op mensenhandel, seksuele uitbui-

ting en gedwongen prostitutie. WILPF in Nederland is ook betrokken bij de steun aan de Colombiaanse vrouwen-vredesbeweging, die zich ingespannen heeft voor het bereiken van een vredesakkoord.

Multicultural Peace Women in Nederland

<http://www.mwpm.org>;

Corrie Oudhoff, corrieoudhoff@mwpm.org

Resolutie 1325 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties dringt erop aan lokale vrouwen een positie te geven bij vredesinitiatieven. MWPN werkt samen met migranten- en vluchtelingenvrouwen in Nederland aan de uitvoering van de resolutie in de landen waar ze vandaan komen. Over hun werk is een brochure gepubliceerd die besteld kan worden via mwpmorg@mwpm.org. Voorbeelden van diaspora-organisaties die direct te maken hebben met seksueel geweld in gewapende conflicten zijn:

■ Burundian Women for Peace and Development. www.Burundesevrouwenvoorvrede.nl

Zie het interview met Stephanie Mbanzedore elders in dit blad.

■ Vrouwenorganisatie Nederland-Darfur (VOND). www.stvond.nl Sinds 2005 actief voor het ondersteunen van ontwikkelingsprojecten in Darfur, werkt nu aan de uitvoering van Resolutie 1325 via een vredes-alliantie van vrouwelijke leiders in Darfur.

■ Stichting Tosangana. www.tosangana.com/vrouw-vrede-en-veiligheid

Tosangana staat voor gendergerechtigheid en gelijkwaardigheid in de Democratische Republiek Congo. De stichting is samen met lokale partners actief geweest in het herschrijven van het National Actie Plan resolutie 1325 van DRC. Tosangana organiseert ook trainingen voor vrouwen vanuit een verschillende achtergrond en niveau in gender, wetgeving en participatie-technieken.

■ De stichting Vrouwen voor Vrede.

www.vvwm.org Opgericht op de Molukken als antwoord op de onlusten van 1999 tot 2004 tussen de moslim- en christenbevolking op de Molukken. De activiteiten van VvVM, waarbij wordt uitgegaan van samenwerking en de interreligieuze dialoog, zijn ook belangrijk als bruggenbouwer voor polariserende effecten in Nederland die het gevolg zijn van het conflict op de Molukken.

Justice for Women/Business & Education Network

www.right2education.eu;

Lejla Ramovic, info@right2education.eu

Het Business & Education Network richt zich op de verbetering van onderwijs van vrouwen en meisjes in Bosnië-Herzegovina, waar onder vrouwen en meisjes die CRSV hebben meegemaakt.

Organisaties voor hulpverlening en bescherming

Een aantal bekende Nederlandse organisaties hebben innovaties ingevoerd op het gebied van CRSV vanuit hun eigen discipline. Bijvoorbeeld:

■ Cordaid –participatieve strategie tegen seksueel geweld in Zuid Soedan

www.cordaid.org; Dicky de Morree,

dicky.de.morree@cordaid.org

www.cordaid.org/en/news/stop-sexual-violence-idp-camps

www.cordaid.org/en/topics/security-justice

www.cordaid.org/en/news/south-sudanese-women-want-effective-participation-peace-nation-building

Cordaid houdt zich specifiek bezig met de problematiek rond gender-based violence in ontwikkelingslanden, ook in conflictgebieden. De situatie van vrouwen in conflictgebieden komt uitgebreid aan bod in het Secu-

rity & Justice programma. Cordaid pleit voor deelname van vrouwen aan de uitvoering van het vredesakkoord dat in 2015 uitgewerkt en getekend is, en werkt vooral via de activering van lokale gemeenschappen, met steun van de lokale kerken. Zie ook het interview met Irene Ako in dit blad en het kader over vluchtelingenkampen in Zuid-Sudan.

■ Artsen zonder Grenzen: medische certificaten als bewijs van verkrachting

www.artsenzondergrenzen.nl/nieuws

Hulpverleners geven medische en psychische zorg aan verkrachtingslachtoffers. Door ze bijvoorbeeld te testen op soa's en medicijnen te geven om een infectie met het hiv-virus te voorkomen. Ook worden medisch-juridische certificaten uitgegeven, die slachtoffers kunnen gebruiken als bewijs om de daders voor het gerecht te dagen. AzG geeft voorlichting met onder andere posters en radioshow's om zwijgen te doorbreken.

■ CARE Nederland: training in zelfbescherming

www.carenederland.org/carexpertise/publication/gender-peace-and-conflict-manual

Het CARE netwerk is opgericht voor wederopbouw-projecten in postconflict gebieden. CARE Nederland heeft in 2015 een handboek uitgegeven over Gender, Vrede en Gewapende Conflicten, waar speciaal aandacht geschonken wordt aan gender based violence (GBV). Het handboek borduurt voort op veldervaring van het CARE netwerk en is geschikt voor trainingen.

■ Justitia et Pax: seminar en rapport over het betrekken van mannen bij bestrijden van seksueel geweld

<https://justiceandpeace.nl/publication/final-report-of-the-pso-action-research-seminar-on-how-to-include-men-in-activities-related-to-gender-equility>

Justitia et Pax is een internationale rooms-

katholieke organisatie voor vrede en gerechtigheid. In Nederland voert J&P het Shelter City programma uit, tijdelijke opvang van mensenrechtenverdedigers die bedreigd worden, met de bedoeling dat ze weer terug kunnen naar hun land na een aantal maanden.

Organisaties op het gebied van strafrecht en straffeloosheid

■ Women's Initiatives for Gender Justice

www.4genderjustice.org; info@iccwomen.org

Women's Initiatives werkt wereldwijd aan het verbeteren van gerechtigheid voor vrouwen en gemeenschappen in gewapende conflicten en voor een effectief en onafhankelijk Internationaal Strafhof.

■ Prosecuting Conflict-related Sexual Violence Network (PSV)

www.iap-association.org/PSV/Home;

Michelle Jarvis, jarvis.icty@un.org

Het PSV brengt kennis en kunde van internationale en nationale aanklagers op het gebied van CRSV bijeen.

■ Institute for International Criminal Investigations (IICI)

www.iici.global

Het Instituut biedt trainingen aan op het gebied van onderzoek van internationale misdrijven (genocide, misdrijven tegen de mensheid en oorlogsmisdrijven), waaronder specifiek op het gebied van CRSV.

■ Human Rights Watch

www.hrw.org/contact-us

Human Rights Watch is een niet-gouvernementele mensenrechtenorganisatie die mensenrechtenschendingen aankaart, waaronder ook CRSV. Zie o.a. het meest recente rapport 'They Said We Are Their Slaves' over seksueel geweld in de Centraal Afrikaanse Republiek (oktober 2017).

■ Redress

www.redress.org; info.nederland@redress.org

Redress houdt zich bezig met het aanpakken van marteling overal ter wereld, waaronder CRSV. Een recent rapport betreft 'Sexual Exploitation and Abuse in Peacekeeping Operations: Improving Victims' Access to Reparation, Support and Assistance.'

■ Coalition for the International Criminal Court (CICC)

www.coalitionfortheicc.org;
cicc-hague@coalitionfortheicc.org

Een organisatie die zich inzet voor wereldwijde gerechtigheid bij en tegengaan van genocide, misdrijven tegen de mensheid en oorlogsmisdrijven, waaronder CRSV.

■ Civitas Maxima

www.civitas-maxima.org;
info@civitas-maxima.org

Civitas Maxima maakt de coördinatie van een netwerk van internationale juristen en onderzoekers mogelijk die werken in naam van slachtoffers van internationale misdrijven, waaronder CRSV. Civitas Maxima houdt zich met name bezig met de documentatie van deze misdrijven, het vinden van gerechtigheid voor slachtoffers en professionalisering van partnerorganisaties in landen waar misdrijven zijn gepleegd.

■ Amnesty International – lokale training in documenteren van seksueel geweld

www.amnesty.nl/wat-we-doen/themas/mensenrechteneducatie/human-rights-capacity-building-programme

AI heeft het programma Human rights capacity-building programme (HURICAP) ontwikkeld. HURICAP ondersteunt partnerorganisaties zoals in Zuid-Sudan bij het in beeld brengen en aanpakken van seksueel geweld in het gewapende conflict, gepleegd door vertegenwoordigers van de overheid en door gewapende groeperingen. Lokale mensenrechtenverdedigers worden getraind in het documenteren, monitoren en rapporteren van deze mensenrechtenschendingen.

■ Impunity Watch

www.impunitywatch.org;
info@impunitywatch.org

Impunity Watch werkt op het gebied van 'gender' sinds 2011 door o.a. het doen van vergelijkend onderzoek naar gender sensitiviteit bij processen die waarheidsvinden, gerechtigheid en herstelbetalingen in Burundi, Guatemala en Bosnië-Herzegovina bevorderen.

Onderzoeksinstellingen in Nederland

Er zijn afdelingen/instituten in de universitaire wereld die zich specifiek met mensenrechten, internationaal (straf)recht, victimology, conflict studies of andere gebieden bezighouden. Soms werken hier dan 1-2 personen die zich met CRSV bezighouden. Voor zover ons bekend zijn dit:

■ International Victimology Institute Tilburg (INTERVICT), Tilburg University (Tilburg): promovendus Laetitia Ruiz over 'male sexual violence' en research fellows Dr. Anne-Marie de Brouwer en Eefje de Volder. Eerder promoveerde aan Tilburg University Dr. Iris Haenen op 'forced marriages' en Dr. Anne-Marie de Brouwer op 'prosecuting CRSV before the ICC, ICTY and ICTR'.

■ Universiteit van Groningen (Groningen) en Tilburg University (Tilburg): buiten-promovendi Megan Nobert over 'gendercide' en Sammy Sylvester over 'investigating CRSV'.

■ Utrecht University (Utrecht), afdeling conflictstudies: Georg Freriks, co-auteur van het boek Gender, Conflict and Development in opdracht van de Wereldbank. Eerder promoveerde aan Utrecht University Dr. Chiseche Mibenge op 'CRSV: ICTR and SCSL' en Dr. Usta Kaitesi op 'CRSV: ICTR, national courts and gacaca'.

Anne-Marie de Brouwer

REDACTIE: Elma Doeleman (hoofdredacteur), Joke Oranje, Annette Bool, Anjo Kerkhofs. De redactie behoudt zich het recht voor om stukken in te korten of niet te plaatsen

MET MEDEWERKING VAN: Martha ten Boekel, Anne-Marie de Brouwer, Inemarie Dekker, George Frerks, Yasmin Haider, Liesbeth van der Hoogte, Karel van Hoestenbergh

VORMGEVING: Bianca Emanuel
DRUK: Bergdrukkerij Amersfoort

REDACTIEADRES:
Binnenkadijk 276, 1018ZJ Amsterdam

EMAIL: vredactie@gmail.com

Gender en Duurzame Vrede is een uitgave van het Platform Vrouwen voor duurzame Vrede
WEBSITE: Platform Vrouwen & Duurzame Vrede:
www.vrouwenenduurzamevrede.nl

COPYRIGHT: met bronvermelding mogen artikelen uit Gender en Duurzame Vrede worden overgenomen, graag met toezending bewijsexemplaar aan de redactie

ABONNEMENT: Een abonnement 2018 voor 4 nummers kost € 25,-
Losse nummers € 7,-
Het eerstvolgende nummer komt begin februari 2018 uit.
Uw abonnementsbijdrage storten op NL60TRIO0338471049 t.n.v.
Platform Vrouwen en Duurzame Vrede.

Wilt u een extra nummer van het tijdschrift Gender en Duurzame Vrede in drukvorm ontvangen, dan kan dit tegen betaling van de verzendkosten. Als u meerdere nummers wilt om te gebruiken voor trainingsdoelen, neem dan contact op met 06-42298996.

STEPHANIE, BURUNDI

'Het gaat hier niet om seksuele aantrekkingskracht
of 'ongelukken'. Het gaat om systematische
intimidatie en machtsvertoon.

Verkrachting is een wapen, zeker weten'

KYALU (FILM OVER CONGO)

'Ik hield alles geheim. Als mensen het zouden horen,
zou het oneervol zijn voor mijn gezin.

Het was alsof ik in een gevangenis leefde'

ABBY (FILM OVER CONGO)

'Het was ondraaglijk om te horen
wat er met mijn vrouw was gebeurd.

Ik voelde me totaal machteloos'

STEPHANIE, BURUNDI

'Ik volg mijn hart. Alles wat ik kan doen, doe ik.

Zelfs al zie je niet direct resultaat,

alles draagt bij aan een vreedzame toekomst'